

HID

TÁRSADALMI, IRODALMI ÉS KRITIKAI SZEMLE

MEGJELENIK HAVONTA EGYSZER

TARTALOM:

NAGY GÁBOR: A világ vezető kartelljei, trösztjei és konzernjei — — — — —	281
LŐRINCZ PÉTER: A radikálok halat ettek — — — —	289
Pályaválasztás a Szovjetunióban — — — — —	294
ÓSZ SZABÓ JÁNOS: Téglagyárban — — — — —	297
STOLTE ISTVÁN MIKLÓS: Magyar Múlt — — — —	300
SZÁNTÓ ARPAD: Világ szemle — — — — —	309
ANNA SEGHERS: A szt. barbarai halászok — — — —	313

Figyelő

KIS FLÓRIÁN: A drágaság elleni küzdelem — — — —	316
A vojvodinai munkásság 1939-ben — — — — —	321

Szemle

HARSÁNYI BÉLA: Egy rajztömb margójára — — —	323
JÓZSEF JOLÁN: József Attila élete (Fekete Béla — —	325
Sz. Gy.: Volga Volga . . . — — — — —	326

Olvasd a HID-könyvtárt!

EDDIG MEGJELENT SZÁMOK

1. Petőfi (Elfogyott)
2. Ludas Matyi — — — — — Din. 1.—
3. A magyar jobbágyság kialakulása — — — — — „ 2.—
4. Ady Endre (Kettős szám) — — — — — „ 2.—
5. — — — — — — — — — — —
- 6—7. Laták István: Költemények — — — — — „ 2.—
8. Sz. Sz. Sz. R. (A Szovjetunió) — — — — — „ 3.—
9. Erdély múltja és jelene — — — — — „ 2.—

Aki a 2.-től a 4. számig bezárólag megrendeli a HID-Könyvtárt, az a három számot Din. 3-ért kapja meg.

Aki a 6—7.-től a 9 számig bezárólag rendeli meg a HID-Könyvtárt, az a második sorozat 3 számát. Din. 5-ért kapja meg.

MÉG MA RENDELD MEG A HID-KÖNYVTÁRT.

A Hid-Könyvtár legközelebbi száma ismét aktuális politikai kérdéssel foglalkozik.

OLVASS ÉS TANULJ!

A világ vezető kartelljei, trösztjei és konszernjei

A múlt század vége felé alakult monopolvállalatok (kartellek, trösztök, konszernek) — mint ismeretes — lassanként birtokukba vették csaknem az egész világ termelését. A rendelkezésükre álló óriási anyagi és politikai eszközöket mindenekelőtt a szabad verseny megszüntetésére használták fel. Ezáltal árucikkeik árát majdnem tetszésük szerint szabhatták meg s ez jövedelmezőségüket biztos alapra fektette. A tőkés termelési mód ez alapvető átalakulásának — a szabadversenyből monopóliumba való átesapásának — az a legnagyobb jelentősége, hogy ezek a vállalatok, amelyeknek egyes országokban a „nemzeti vagyon“ legnagyobb részét ellenőrzik, kormányaikkal szoros kapcsolatot építettek ki s érdekeiket a legtöbb esetben intézményes védelemben részesítik. Érthető ezek szerint napjainkban a monopolítöke döntő fontossága. Melyek azonban azok a legfontosabb „monopolok“, amelyek vállalataik, bankjaik és egyéb érdekeltségeik révén keresztül-kasul behálózzák a világot s a föld piacait időnkénti megállapodásokkal egymás közt felosztják? E felosztás legfontosabb eszközei a nemzetközi kartellek. Már 1897-ben több, mint negyven ilyen kartell működött. Ezek részben a területek beosztására, részben ármegállapításra, néha pedig a termelés szabályozására és szabadalmak értékesítésére alakultak. Egyes esetekben valamely nemzet kartelljei kötöttek más nemzetek kartelljeivel megállapodást, máskor pedig az ilyen megállapodások közvetlenül a vállalatok között jöttek létre. Nagyobb konszernek alakulása az egyes országok határain belül, vagyis több vállalat közös vezetés alatti egyesítése természetesen megkönnyítette a nemzetközi kartellek keletkezését. E nemzetközi megállapodásokat azonban a tőke koncentrációjának magas fokán létrejött nemzetközi konszernek sok esetben feleslegessé teszik. Ez utóbbiak egységes vezetés alatt álló hatalmas vállalatok, melyek a világ legnagyobb részében rendelkeznek alvállalatokkal.

A nemzetközi kartellek főformája az, amelyben bizonyos országoknak egyes vállalatai vagy kartelljei más országok vállalataival egyesülnek. Ilyen például a nemzetközi alumíniumszindikátus, melyben a francia alumíniumszindikátus más országok önálló vállalataival kötött megállapodást. A legtöbb nemzetközi kartell azonban a vegyiparban létesült, ám ennek megállapodásai ritkán kerültek nyilvánosságra. Ezután sorrendben a hajózási kartellek következnek. Az első világháború előtt nem kevesebb, mint 80 ilyen kartell létesült.

Utána a kartellek száma szerint a vas-, elektrotechnikai-, textilipar, stb. következnek.

A nemzetközi kartellek legnagyobb jelentősége a világ piacainak felosztásán kívül az, hogy megkönnyítik a fúziók és az új konszernek létrejöttét, mintán a vállalatok nemzetközi egybeolvadását előmozdítják. Ezek a világkonszernek viszont a maguk részéről a világ különböző országaiban levő vállalataik révén a nemzetközi kartell-megállapodások kötését könnyítik meg. Messze vezetne részletes ismertetése annak, hogy mily módon hálózzák be ezek a nemzetközi nagyvállalatok az egész világot, ezért csak pár jellemzőbb alakulatot említünk.

Rockefeller és Deterding (a Standard Oil és Royal Dutch Shell) küzdelme az olaj világmonopóliumáért, mely több kisállam háborújává, valamint Anglia és az Egyesült Államok majdnem antagonisztikus politikai ellentétévé fajult, közismert. Az amerikai dohánytröszt behatolása Németországba és más országokba, az I. G. Farben-industrie kálimonopoliuma, valamint a nemzetközi sínkartell létesülése, mindmegannyi óriási lépés a világ termelésének társadalmasulása felé. A sínkartell 1884 évi megállapodás szerint az európai piacot úgy osztotta fel, hogy Anglia 66, Franciaország 27, Belgium pedig 7%-ot kapott. Az egész világpiacra kiterjedő sínkartell, melyben az amerikaiak is részesedtek volna, nem jött létre. Ez a kartell is szétesett 1886-ban s csak az 1904-ben megalakult acélszindikátus hívta újból életre. Eszerint Anglia az európai piacok 53, Németország 28.83, Belgium 11.67, Franciaország 6.5 százalékát kapta. 1905-ben azután az amerikai acéltröszt (United States Steel Corporation) is belépett ebbe az alakulatba.

A sínkartell jellemző példa arra, mennyire nem állja meg helyét az az állítás, hogy a nemzetközi monopolok a béke eszközei. Ezek a megállapodások mindig csak a pillanatnyi erőviszonyok lezögzései. A francia ipar háttérbe szorulása, a német és amerikai ipar előrenyomulása természeti törvényként hatott ennek a megállapodásnak a módosításakor. A harc formája mindig változik és a finánciókék által irányított kormányok fegyveres harcába esaphat át. A harc lényege, annak osztálytartalma viszont nem változhat mindaddig, amíg osztályok vannak. S mert a harc célját, a világ felosztását, leplezni igyekeznek, ezért majd az egyik, majd a másik formát hangsúlyozzák ki.

A tőkekonzentráció magas fokának legjobb példái az amerikai trösztök. Közülük a legfontosabbat, a Morgan-csoportot emeljük ki.

A vállalat megalapítója J. Pierpont Morgan, utódja hasonló nevű fia. Hatalmas vagyona megszerzése ugyanazokkal az eszközökkel történt, mint a többi trösztvezéré. Pennsylvánia törvényhatóságának megvesztegetésével jutott pl. a rangeteg kőszénbánya-területek kiaknázási jogához. A kitermelésnél gondosan ügyelt arra, hogy az évi 50 millió tonna kitermelhető mennyiségből csak 40 millió tonnát hozzon felszínre s így a hiány látszatát keltve, az árakat magasán tarthassa. A vonatkozó törvények, melyek ezeket a manipulációkat megakadályozhatták volna, nem nyertek alkalmazást. Így a kormányzati szerkezet a széntröszt társává szegődött abban, hogy az

a széles fogyasztó rétegekből fantasztikus hasznot préseljen ki.

Annak ismertetése, hogy a vasúthálózat legnagyobb részét Morgan miként vette birtokába s hogy Vanderbilt, Gould, Fisk és más dollármágnással folytatott harcából hogyan került ki győztesként, messzire vezetne. Végül is 400 millió dollár alaptőkével létrehozta a Northern Securities Company vezető vasúttársaságot és már 1902-ben 55 ezer angol mérföld hosszú vasútvonalat ellenőrizhetett. Hogy ez mit jelent, kitűnik abból, hogy Kína egész vasúthálózata alig 15 ezer kilométer! Joggal mondotta A. Maurice Low, washingtoni újságíró: „Nagy Morgan úr hatalma, sok tekintetben még nagyobb, mint egy elnöké, vagy királyé!”

Carnegie acéltrösztjének megszerzése alkalmával Morgan 50 millió dollár jutalékot kapott, 1902-ben részvényei áremelkedésén kb. 40 millió dollárt keresett. Egyik legnagyobbszabású üzlete az volt, amikor megszerezte Thomas F. Ryan Equitable életbiztosítótársaságát, amivel további 470 millió dollár vagyon ellenőrzését, valamint az amerikai biztosítási monopóliumot vette birtokába. A leghatalmasabb bankvállalatok (Mercantile Trust Company, Equitable Trust Company és Fifth Avenue Trust Company) szintén Morgan kezébe kerültek, illusztrálva mintegy: mikép keletkezik a fináncőke az ipari- és banktőke összefonódásából. Alaszka szén, réz, fa és vizierői kihasználása — két milliárd tőkével — ugyancsak ellenőrzése alatt áll és egyik legjövedelmezőbb üzlete. Végeredményben Morgan tulajdonosa a világ legnagyobb konszernjének. Húszszor annyi tőkével rendelkezik, mint az Egyesült Államok évi bevétele s vagyona négyeszerese Anglia, Németország, Franciaország és Olaszország együttes évi jövedelmének! Ma különben több, mint 40 milliárd dollárt ellenőriz (az Egyesült Államok „nemzeti vagyonának“ egyötöde). Ebből 15,6 milliárd dollár ipari vállalatokra, 17,3 milliárd vasúttársaságokra, 4 milliárd bankokra, másfél milliárd bányá- és petróleumvállalatokra, 3 milliárd pedig egyéb vállalatokra esik. A világ e leghatalmasabb monopóliumvállalatával kapcsolatban írta Liefmann a következőket: „Ha tudjuk, hogy Amerikában a tulajdonnak ilyen mértékű koncentrációja minő gazdasági és politikai befolyást jelent, csodálkozva kell kérdeznünk, mikép beszélhetnek az amerikaiak országukról úgy, mint a valódi demokrácia földjéről és miért óhajtanak boldogítani más országokat is az efajtájú demokráciával?”

A Morgan-konzern legnagyobb alvállalata a Carnegie vállalatából alakult United Steel Corporation nevű amerikai acéltröszt. Carnegie volt az amerikai trösztmágnások közül a legjótékonyabb. Élete folyamán több, mint 200 millió dollárt adományozott kórházakra, iskolákra és egyéb jótékony célokra. Kitűnően értett azonban ahhoz, hogy naponta 12, sőt 14 órán át dolgoztasson és az így elért abszolút értéktöbbletet még a munka intenzitásának növelésével, vagyis a szükséges munka idejének csökkentésével, tehát az u. n. viszonylagos értéktöbblet hasznáival is megtoldja. Üzemeiben és kohóiban évenként rengeteg baleset és ebből származó haláleset történt. Jótékonykodása következtében a társadalom ezeket a nyilvánvaló tényeket gyorsan elfelejtette, lapjai pedig dicsőimnuszokat zengtek róla. Legnagyobb szabású akciója az volt, amikor Morgantól csak 447

millió dollár ellenében mondott le a Morgan és Társai acéltrösztjével szembeni versenyről. Mikor vállalata 1901-ben beolvadt a Morgan-konzernbe, United States Steel Corporation név alatt 1100 millió dollár részvénytőkével alakult meg az új vállalat. Ez az alaptőke-ötshöröse a legnagyobb európai konzern alaptőkéjének. Az acéltrösztnek több mint 200 ezer a részvényese, ezeknek azonban a vállalat ügyeibe kevés a beleszólásuk. A világháború utolsó évében ez az „alvállalat“ 333 millió dollár tiszta nyereséget ért el és 15%-ot fizetett. Azóta is megközelítő, de folyton csökkenő eredményeket mutat fel. Az acéltröszt összes vállalatainál (152 üzem, 25 bányavállalat, 369 olvasztókemence, 622 henger-, 76 acélmű- és nagyszámú hajózási társulat, 139 tengeri és 392 folyami gőzessel) 1925-ben mintegy 246 ezer munkás dolgozott.

Mindezek ellenére ennek a trösztnek nem teljes a monopolhelyezete, mert Amerika acéljának „csak“ 60%-át termeli. Jelenleg még két acéltröszt működik mellette: a Bethlehem Steel Co. és a Nord-american Steel Co. gyébként az United States Steel Export Co. most alapította meg a Braza Co.-t, melynek feladata a braziliai vastermelés. Ugyancsak hozzáfogtak a chilei nehézipar megszerzéséhez. Így terjeszkednek a konzernnek és így veszik az Egyesült Államok lassankint az egész délamerikai kereskedelmet birtokukba.

Az United States Steel Corpor. 1939-ben 41 millió tiszta nyereséget mutatott ki az 1938 évi 7.72 millió dollár veszteséggel szemben. Üzemi foglalkoztatása a múlt évben 60.2 százalék volt a megelőző év 36.2 százalékos foglalkoztatásával szemben. Munkásai száma így 21.736-ról 223.844-re emelkedett. Mindebből nemesak az derül ki, hogy az USA számára a jelenleg folyó háború jó üzlet, hanem a monopolkapitalizmus parazitizmusa is. Egy-egy üzem „normális“ foglalkoztatása, mint láttuk cca 30–50% s így a termelőeszközök kétharmadának igénybevételéhez háború kell. A háború eredménye az is, hogy az Egyesült Államok exportja 1939-ben az 1938 évi 215 millió dollárról több, mint a kétszeresére, 677 millió dollárra emelkedett. Legujabb becslés szerint az amerikai acéltröszt értéke 1938 december 31-én több, mint 5 milliárd dollár.

Rockefeller konzernje, a Standard Oil Company, a monopolkapitalizmus „kezdeti felhalmozásának“ korszakában ugyanolyan módon keletkezett, mint a többi nagyvállalat. Morgan vasútállatainak lekenyerezése, konkurrens petróleumvezetékek hatósági, vagy önkényes szétrombolása, kisebb vállalatok tönkretétele és megvásárlása, szóval a szabad verseny tüzzel-vassal való kiküszöbölése vetette meg alapját ennek a hatalmas trösztnek is. Rockefeller a versenyt olyan erőszakos eszközökkel vívta meg, hogy az „államhatalom“ több ízben „feloszlatta“ a vállalatot és az jelenleg is több cég neve alatt, a valóságban azonban központi vezetés mellett működik. A vállalat Amerikában 31 társaságból áll. Ezek tőkéje kb. 4 milliárd dollár. Az amerikai olajiparban befektetett összes tőke kb. 9 milliárd dollár. Ennek a további 5 milliárd dollár befektetésnek jelentékeny részét teszik az angol Royal Dutch Shell konzern amerikai petróleumkútjai. A Rockefeller konzernnek oly nagy mértékben sikerült a maga számára monopolhelyzetet teremtenie, hogy némelyik évben tőkéjé-

nek több, mint 80 százalékat könyvelheti el tiszta nyereségként. Erőszakos és tisztességtelen versenyeszközei miatt 1913-ban 29 millió dollár büntetésre ítélték. Ezt azonban ezideig sem fizette ki. Hajói, petróleumtankjai, finomítói és egyéb alvállalatai az egész világot behálózzák. 52 különböző államban kb. 500 társaság tartozik érdekkörébe.

Mint említettük: az acéltröszt és Rockefeller olajtrösztje nem rendelkezik teljes monopolhelyezettel Amerikában. Teljes monopolhelyzetű vállalkozás az Aluminium Company of Amerika. Ez a vállalat 1889-ben 20 ezer dollár alaptőkével létesült. Szabadalmi és monopolhelyzete következtében csakhamar évi 80—100 százalékos hasznót ért el. S így részvénytőkéje már a világháború előtt 19, ma pedig közel 200 millió dollár. Igen jellemző példája ez a vállalat annak, hogy a tőke koncentrációja, vagyis a „generáltröszt“ felé való törekvés végső fokon nem eredményez egyebet, mint hogy egy-két trösztvezér monopolhelyzete következtében, amikor a munkabéreket tetszés szerint lenyomhatja és az árakat tetszés szerint emelheti, óriási vagyonokra tesz szert. Ez a gazdasági hatalom azután politikai hatalommá alakult át. Az A. C. A. tőkéje 40 év alatt a tizezerszeresére melkedett, vagyis alaptőkéje évente az eredeti tőke 250-szeresével szaporodott. A reálbérek bizony nem emelkedtek hasonló mértékben ugyanez idő alatt.

Hasonlóképp teljes monopolhelyezettel bír az 1899-ben 25 millió dollár alaptőkével alakult amerikai cipőkészítő gépek trösztje, valamint a Singer Manufakturing Company, mely a világ varrógépszükségletének 80%-át szállítja. Az American Tobacco Company-nak is óriási az elterjedtsége Németországban. Angliában, Svájcban és más országokban.

Amint látható, az amerikai trösztellenes törvények (az 1890-es Sherman Act., az 1914-es Clayton Act és az 1936 évi Robinson Patman Act) nem érték el céljukat, a trösztök alakulását, működését és fejlődését nem tudták megakadályozni, ami teljesen érthető is. A tőke koncentrációja s a termelés néhány vállalat által való birtokbavétele Európában sem maradt el az amerikai mögött. Legjobban előrehaladt ez a folyamat Németországban. Itt a nagy bank-konzern, a 6 berlini nagybank szemléltetően fonódik össze az iparvállalatokkálnak finánetőkévé.

A bankokkal egybeolvadt ipari konzern legjellemzőbb példája a kb. 175—200 társaság felett rendelkező A. E. G. (Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft) másfél milliárd márka névértékű részvénytőkével. Németországi vállalatain kívül még 34 külföldi képviselete van 10 államban (az A. E. G. különben a Siemens és Schuckert, valamint a Siemens és Halske villamossági vállalatok beolvadása után alakult). Miután az évvégi üzleteredmények közlésénél a konzernnek azt a rendszert követik, hogy az egyes vállalatok mérlegeit külön, s más-más időpontban teszik közzé, azért igen nehéz az egész konzern vagyonát és üzleteredményét megállapítani. Az A. E. G. három legnagyobb vállalata — az A. E. G. és a két Siemens cég — 1939. szeptember 31-iki mérlege 31.922.460 márka tiszta nyereséget mutatott ki kb. 700 millió alaptőke után. Külföldi érdekeltségei: Schweizerische

Gesellschaft für Elektrische Industrie, Basel; a Bank für Elektrische unternehmungen, Zürich; a Deutsch-Südamerikanische Elektr. Ges.; a Villamossági és Közlekedési R. T., Budapest; a Société Financière de Transports et Entreprises Industrielles, Bruxelles, stb., stb. Az A. E. G. a háborúig érvényben levő megállapodást kötött az amerikai General Electric Co. Westinghouse-al a világ piaca felosztása céljából. Az A. E. G. munkásainak száma kb. 70 ezer, míg amerikai versenytársa, a General Electric Co. csak kb. 35 ezer munkás utáni értéktöbbletet változtat át osztalékká, jutalomná és titkos tartalékká.

Hatalmas nemzetközi konszern az 1925-ben a Badische Anilin und Sodafabrikból alakult I. G. Farbenindustrie A. G. Az alapítás 650 millió márka névértékű részvénnyel történt. Ez a konszern, melynek Európa majdnem minden államában van vállalata, 3 mezőgazdasági vállalatot, 6 vegyi gyárat, 9 elektrokémikai és acélgyárat, 18 kőszén- és barnaszén bányatársulatot, 4 textilvállalatot és 16 külföldi eladási részvénytársaságot ölel át. Ezenkívül hozzátartozik a német műselyemipar, érdekeltséget vállalt a két legnagyobb angol és amerikai műselyemkonzernnél, a Courtaulds Ltd.-nél és a Dupont de Nemours Powder Co.-nál (ez utóbbi egyúttal a legnagyobb amerikai hadianyagtröszt érdekkörébe tartozik.) Az I. G. Farbenindustrie össztőkéje már 1926-ban 1100 millió márka s érdekhálózata révén, ha nem is vagyoniilag, de kiterjedésben, Európa legnagyobb vállalata. A szintetikus benzin előállítását az I. G. Farbenindustrie keretében a háború előtt az amerikai Standard Oil és az angol Royal Dutch finanszírozta.

Sorrendben az I. G. Farbenindustrie után a Thyssen alapította Vereinigte Stahlwerke A. G. (a Stahlverein) következik. Ez a vállalat a Phönix-Thyssen csoportból, a Rheinische Stahlwerke (Rein-Elbe Union) fúziójából alakult. A konszern fő vállalata, a „Stahlverein“ 1939 szeptember 30-án kiadott mérlege 716 millió márka alapítke után 160 millió 858 ezer márka nyereséget mutatott ki. Az 1938-39 üzleti évre 6%-ot fizetett. A felügyelőbizottság jelenleg változatlan, csupán — az emigrált Thyssen — maradt ki belőle. A Stahlverein mely az amerikai acéltröszt után a világ legnagyobb nehézipari vállalata, több mint 200 ezer munkást foglalkoztat. A profitot kb. 20 ezer tisztviselő tartja nyilván. Kohóinak száma 85, az amerikai acéltröszt 123 kohójával szemben.

Igen előrehaladt a tőke központosítása Angliában is. Itt a nemzetközi konszernek kialakulása már azért is könnyebb volt, mert Anglia a legkiterjedtebb gyarmatbirodalommal rendelkezik. A Royal Dutch-Shell angol-hollandi konszern a világ legnagyobb olajvállalata. Ez a vállalat behalózza az egész földet. A Királyi Holland Petróleumtársaság 680 millió hollandi forint alapítkével „szállt be” a fúzióba, míg a Shell Transport and Trading Comp. 43. az Anglo-Persian Oil Co. pedig 33 millió fonttal. Ez utóbbiban az angol kormány is erősen képviselt, szemléltető példát nyújtva a fináncióke és a kormányzat összefonódásáról.

Angliában ezután a nemrég 65 millió font tőkével megalakított Imperial Chemical Industry következik, melybe a négy legnagyobb angol vegyi gyár (köztük a híres Nobel Industries, 16 millió font

tőkével) olvadt. 1937-ben már 125 konszerntársaságból állt és 110,5 millió font vagyonnal rendelkezett. Fővállalata az Imperial Chemical Industry neve alatt 1938-ban 74 millió 200 ezer angol font részvénytőkét mutatott ki, 7 millió 61 ezer 291 font tiszta nyereséggel. Az angol kormánnyal (Chamberlain) való jelentős kapcsolatai lehetővé teszik a konszernnek, hogy a profitrúta mai alacsony állása mellett még mindig el tudjon érni évi 10 százalékos hasznot.

A finanszírozás pénzügyi feladatait az angol Big Six, a hat legnagyobb bank intézi. Ezek 1938 végén összesen 10.249.000 font tiszta nyereséget mutattak ki.

Az angol nemzetközi konszernek egyik legjellemzőbb példája a Lever Brothers, a világ legnagyobb szappantermelő vállalata. Lord Leverhulme, aki mint egyszerű szappanfőző munkás kezdte, halálakor 70 millió font vagyonnal rendelkezett. A konszern a világ legtöbb államában érdekelt: ültetvényekkel, hajóparkkal, Angliában kikötő-gyárvalóval rendelkezik.

Az Armstrong-Vickers hadianyagkonszern is hatalmas monopolvállalat. Hadianyagokon kívül bányaiipari, gépipari, hajóépítési, repülőipari, villamossági és egyéb vállalatok egész sora tartozik ellenőrzése alá. Az angol Imperial Tobacco Company a brit piac 70 százalékát elégíti ki. Legutóbb az amerikai dohánytröszttel „megnem-támadási” értelmű nemzetközi kartellegyezményt kötött.

Franciaországban főképp a bankügy fejlődött ki, ami természetes is, hiszen ez az ország a világ bankárja. A nehézipari és az elektrotechnikai vállalatok egész sorát magábazáró Schneider-Creusot konszern a háború után nagyszámú külföldi érdekeltségre tett szert. Ezek egy részét azonban (Skoda-művek) a német expanzió következtében elvesztette. A Crédit Lyonnais, a legnagyobb betéti bank, az 1939 üzletévre 83,7 millió frank tiszta nyereséget mutatott ki 400 millió alaptőke után. Ez a bank 1929 óta 20 százalékos osztalékot fizet. Mérlegösszege 15,1 milliárd francia frank.

A Grängesberger Eisenkonzern, a legnagyobb svéd acélkonzern, évente tíz millió tonna súlyú acélt exportál, melynek 63 százaléka a világesemények központjában álló, erre a célra berendezett Narvik kikötőn keresztül bonyolódik le. A Grängesberger konszern különben most készült Narvikban újabb kikötőt építeni.

Jelentősége következtében kiemelendő a svéd gyufatröszt. Ez a konszern Kreuger és Toll név alatt, egész sereg kis államnak nyújtott kölcsönök révén sok helyen állami monopóliumot biztosított magának s így a világ gyufatermelésének legnagyobb részét birtokába vette. Sikertült megszereznie Rockefeller kanadai gyufagyárait s a négy japán gyufakonzern közül is az egyiket. 1925-ben 28 országban 150 gyára volt, több mint 50 ezer munkással. E gyárak értéke mintegy 270 millió svéd korona. Mint ismeretes, ez a konszern a nagy világválság alatt (1932) összeomlott, tulajdonosa: Ivar Kreuger öngyilkos lett. Jelenleg Kreuger et Toll név alatt, mint csőd-tömeget kezelik, a konszern azonban egyik alvállalatának, az A. B. Svenska Tändsticke, Jönköping cége alatt változatlanul működik. 1938 december 31-i mérlege 117 millió 500 ezer svéd korona alaptőke mellett 14 millió 318 ezer 484 svéd korona nyereséget mutatott ki.

Svájc két legnagyobb konszernje, a 290 millió svájci frank alapítókével biró Internat. Ges. für Chemische Industrie és a 142,5 millió alapítókéjű Nestlé csokoládégyár, melyek mellett még a konszernek egész sora működik.

Olaszországban alig lehet a tőke erősebb koncentrációjára jellemző példát találni. Maga Mussolini állapította meg egy 1933. nov. 14-én tartott beszédében, hogy Olaszország lakosságából 7,9 millió mezőgazdasággal foglalkozik, ebből 4,2 millió bér munkás, félmillió az iparban és 800 ezer a kereskedelemben tevékeny. Az ipari koncentráció tehát alig jelentős. 1937-ben 20.018 részvénytársaság működött 4,7 milliárd lira alapítókével. Ez kb. 15 milliárd dinárnak felel meg, ami kevesebb, mint lord Leverhulme, vagy Mitsui magánvagyon.

Annál nagyobb szabású a tőke felhalmozása és néhány kézben való központosítása Japánban. A termelés jellege olyan, mint az Egyesült Államokban és Németországban. Japán gazdasági életének több, mint 60 százaléka a Mitsui és Mitsubishi konszernké. 1932-ben a kereskedelmi, ipari és bankvállalatok összes tőkéje kb. 20 milliárd yen, ennek 68 százaléka azonban az összes vállalkozók másfél százalékáé. Mitsui személyes vagyona 1935-ben kb. 20 milliárd dinár lehetett. Ellenőrzése alatt állt 224 különféle vállalat, kb. 60 milliárd dinár ösztökével. Konzernén ment át (1933-ban) a Japánba importált gyapjú 85, az összes gabona 57, a japán szén 40 és az exportált, valamint importált gépek 40 százaléka. Ezenkívül bányák, kereskedelmi társaságok, bankok, papírgyárak, celluloid-, festékgyárak, áruházak, acélművek, ércbányák, pamutfonódák, cukorültetvények, biztosító társaságok, stb. tartoztak ez időpontban az amerikai General Electric Co.-val és a Francia-Japán Bankkal érdekközösségben álló Mitsui konszernhez. Kiszámították, hogy minden japán állampolgár kiadásainak majdnem fele hozzá folyik be. — Utána a Mitsubishi konszern következik. Ehhez 92 vállalat tartozik kb. 35 milliárd dinár tőkével. Érdekközösségben áll az angliai Vickers konszernnel. Bár Japán a tőkés termelési módot az európai tapasztalatok alapján meglehetősen természetesen fejlesztette ki, mégis a termelési mód egyenetlensége, mely itt a gyarmatokról és nyersanyagokról való „lekésése” miatt érvényesül rombolóan, lehetetlenné teszi számára, hogy kevésbé anarhisztikus gazdasági életet éljen, mint a többi nagyhatalmak. 1938-ban alakult meg a Mandzsukuó ipari konszern 450 millió yen alapítókével. Ennek működése azonban nagy mértékben a kínai háború sorsától függ.

A felsorolt legjellemzőbb és legjelentősebb monopolok terjedelméből látható, hogy ma a tőke összpontosításának olyan magas fokát éljük, amelynek további előrehaladása felettébb problematikus. Ismerve a fejlődés amaz alapvonását, hogy a termelést profitszempontok irányítják, miért is a tőkeakkumuláció és központosítás folyamán a világ társadalmi fogyasztóereje nagymértékben lecsökkent, vagyis a világpiacok összeszűkültek, másrészt tudva azt, hogy a munkatermelékenység magas foka s a termelési költségek elosztása miatt rengeteg árút kell termelni, ugyanekkor a profitráta mai rendkívüli alacsony foka mellett a rentábilis termelés a monopolvállala-

tok számára igen nehéz, akkor érthető, hogy a világ elérkezett oda, ahol a termelési — gazdasági bajokat a termelőeszközök tulajdonosai csak a folyton ismétlődő háborúkkal tudják elkerülni.

Nagy Gábor

A radikálok halat ettek

A radikálok bőjtös emberek. És váltig fényűzőnek itélik a magyar földmunkást. „A gazdag Vajdaság a kubikost is gazdaggá teszi és fényűzővé, — hiszik, — hiszen a zsíros Vajdaságban a béres is szalonnán él.“

A radikálok persze nem radikálisok. A radikálok a Radika szorosának lakói. És a Radika kliszurájában nem terem sem élő, sem vágott sertés. A Radika kliszurájában csak omló, omladozó málló, völgybe zuhogó, széteső kőszikla terem. A Radika szorosában, a szalonna hiheteletlen és elképzelhetetlen fényűzés.

És a radikálok ma mégis halat ettek. „Radikalite, jadat ribi.“

Ismeretlen vidék a Radika vidéke. A Radika folyó egyik földrajzkönyvben sem szerepel. Mindennek dacára létezik, sőt él és nagyobb, élőbb és esodálatosabb sok más folyónál, amely ott hivalkodik a tankönyvek és prospektusok lapjain.

A Mavrovo-Polje, Vlajnica, Bistra, Jama, Stogovi és Korab hegységek vízválasztójánál ered a Radika és tudásvágyon, ismeretsóvárgón két részre szakad: egyik ága az Aegeli, másik ága az Adriai tenger felé veszi útját. Az adriai ág a Mavrovi Hanovi fenyvesei alatt, vagy 1300 méter magasságban utat vajt magának a Korab 2700 méteren felül emelkedő sziklás havaşai és a Bisztra meg Stogovi ugyancsak sziklás, karsztos tömegei között és megalkotta az ötven kilométer hosszú, helyenként csak 10—20 méter széles katlant, amelynek mélyén ott zúg el, most már emberemlékezet óta, rövid lélekzetű útján Mavrovi Hanovi és Debar között.

A Radika él és nincs megelégedve sorsával és alkotásával. Egyre tökéletesíti azt. Él. Dolgozik, teremt. Önmagát is, egyre újra teremti. Ujra teremti a fölébeboruló hegyeket is és ezáltal újra teremti egyúttal a radikálok életfeltételeit is. A radikálok bizony a Radika teremtményei. Ezen mit sem változtat az, hogy a radikálok is élő, teremtő emberek, akik életük formálását saját kezükbe ragadták és még a Radika-völgy formálásával is igyekeznek saját életüket, életfeltételeiket ujjaalakítani. A Radika a radikálok teremtője, a radikálok apja. Mostohaapja.

Lehetne ugyan a Radika a radikálok édesapja is. A Radika-szoros lehetne tejjel-mézzel folyó Kánaán is. Ma nem az. Ma kőrengeteg. Sziklaszahara. A déli, enyhe éghajlat kimagasló fagy-szigete.

A Radika-szoros valamikor rengeteg őserdő volt. Az erdőt réges-régen kiirtották. A középkori feudális urak. Előbb a velmozsák, azután a bégek. Persze, az Adria igazi urainak, a jelen-

cei, dubrovniki, kotori, valonai, meduai kalmároknak számlájára. A hajótestek, árbócok, az ezüst- és ólombányák kohóiban annyira szükséges faszén inyen került ki egykoron. A nagy kalmárok megrendelték és elszállították, a velmozsák és bégek kivágatták és eladták. A rája, a jobbágy vágta és hordta a fát.

Az erdők helyét sziklás kősvatag foglalta el. A hegyekről lezúgó esőtömegek lehorták a termőföldet. A kőd, a „priszojnica“ (napos oldal) örületes heve, az oszojnica (árnyékos oldal) nedves kipárolgása repesztette, mállasztotta a sziklákat, szakadékokat, barlangokat, csipkés, karsztos felületet teremtett. Ennek is meg volt az előnye a feudális, patriarhálisan törzsi életkeretek között. Mert Debar nemcsak a bégek városa volt. Igaz, főleg a bégek városa. De a bégek nem lehettek volna bégek, ráják, kalmárok és pecsalbárok nélkül. (Pecsalbár a családot falun hagyó, messzire kivándorló munkás.) Akármilyen furcsán hangzik is: a kései feudális urak létfeltételeit épen a kibontakozó polgári társadalom teremtette meg. A kereskedelmi tőke felvirágzása, amely viszont egy távolabbi vidéken már bizonyos iparosodást is feltételezett. A rája még a hűbéres korszak röghöz kötött szántóvetőjét jelentette, a kisbérlet, aki magát, életét, munkáját fizeti a bégnek haszonbér fejében. A kalmár jelezte a kibontakozó polgárisodást, a pecsalbár, az időszaki kivándorló munkás pedig már a távolabbi vidékek ipariásodását. Együttal a röghöz kötöttség, a jobbágyi sors lázadója is volt a pecsalbár, aki városba szökött a bég önkénye elől, de aki végérvényesen mégsem szökhetett meg, mert ha munkájával idegen vidékek ipari tőkét gyarapította is, úgy megtakarított és aranyra váltott izadtságát visszatértekor a bég, a feudális úr az erőszak eszközeivel elsajátította.

Az erőszak eszközeivel, de tulajdonképen — saját elgondolása szerint — jogosan. Az övé volt a rája, övé volt hát munkájának gyümölcse is. Egyszerű és természetes volt a bégek logikája. A kalmár, a rája, a pecsalbár keresete bégi tulajdon volt. S ha ezt a polgári társadalom emberei szépszerével nem tudták belátni, úgy az erőszak eszközeivel kellett azt tőlük elvenni. Nem is az volt a kérdéses: kit illet meg a kalmár és pecsalbár keresete: a béget-e vagy a kalmárt és pecsalbárt. Inkább az volt a kérdés: nem sérti-e az elsajátítással a bég — a szomszéd bég érdekeit. A debari erőd-lakások, a külák épen ilyen szomszéd-bég elleni lakások, magtárak és kincstárak voltak. Debarban laktak a bégek és egy-egy sikerült rajtaütés zsákmányoló expedició után az életér kérdése felett összekapva bizony sokszor küldték egymás ellen harcba a bérelt, vagy tőlük jobbágyi viszonyban függő kacsak-harcosokat.

Mert a kacsak csak bérharcos volt, zsoldos, vagy „várjobbágy“, akár a ma Chicagójának gengszterei. Talán törzsi hűség is kényszerítette őt e foglalkozásra a törzsfő-bég oldalán. De lehet, hogy egyszerűen szökött jobbágy, hajdú és „kóbor“ volt, aki mint hajdú is, újból csak — ha más módon is — a bég és törzsfő szolgálatába kényszerült. Így vette el a földről elűzött kacsak a

földről elűzött pecsalbár hazahozott kerestetét.

Igy táplálta a Radika sziklás búvóhelyeivel a debari bégeket. „Ha Istambul leég — Debar felépíti. De ha Debar ég le, Istambul fel nem építi.“ Így szólt az egykori debari szállóige és még ma is legendás híre van az egykori debari fényűző életnek és luxusiparnak, akárcsak a bégek portyázó „hadjáraitának.“ A debari bégek birtokai lehúzódtak délre Strugáj és Ohridig, nyugatra Kicsevoig, Bródig, Gostivarig, sőt Prilepig és Bitoljig és ugyanerre a hatalmas földsávra terjedtek ki rablólovagi „jogaik“: életterük. Ezek a jövedelmek tették azután lehetővé a széleskörű luxus-műhelyipar fellendülését a debari csarsijában. Hiszen már a középkorban — akkor nem a bégek, de a velmozsák és kolostorok rendelkezéseinek alapján — híres műipara volt Debarnak és a debari festők, építésszek, ötvösök, puskások és fafaragók messze földre eljártak egy-egy egyházfő vagy főúr hívására.

Igy egészítették ki egymást a kései feudálisok és a korai, de a kezdeti fázisban épen a feudalizmus miatt megakadt, polgárság. Jól megfért a kettő egymás mellett. Csak a jobbágyi bérlők és a meg-megszökő „kóbor“ pecsalbár ipari munkások nyugtalanokdtak. De a Radika hű apjuk lett nekik is. Nekik is felajánlotta búvóhelyeit és így kiinduló pontja lett az alsóbb rétegek és osztályok felkeléseinek és portyázó, egyéni, hajdúmozgalmainak.

Az újabb negyedszázad azután megváltoztatta a patrialkális, „idillikus“ életformákat. A Radikát viszont meghagyta eredeti nivoltában. Így ma a Radika a megváltozott életkörülmények között nem símul a radikálok életéhez. A Radika a radikálok mostohaapja lett.

Jöttek az új, modern társadalmi keretek. És felszámolták a bégek hatalmát, birtokait, jövedelmeit és hatalmaskodásait. Megszüntették a röghözkötöttséget, a jobbágyi, bérleti földviszonyt. A jobbágyot, a ráját szabad „birtokossá“ tették. Ezzel egyúttal megszűnt a kalmárok és luxus-műhelyiparosok létalapja is. Viszont a régi, lebontott rablógazdálkodás helyére nem teremtettek új, modern gazdasági alapot: nem épített az új rendszer vonatot, nem erdősített, nem létesített ipari és bányatelepeket, nem segítette elő a kezdetleges, őskori földmívelési formák kifejlődését. Nem javította a föld minőségét. A Radika-szoros egy átmeneti korszak halódó-vajúdó kínjait éli át.

A szoros szikláit csak itt-ott szakítja meg kisebb erdő, inkább bozót. Termőföld alig-alig van kertnyi, talpalatnyi, amit kőkerítéssel kell övezzen, védjen a radikál az idők viszontagságai ellen. Mert egy-egy vihar, felhőszakadás, aminek vize hirtelen örvöngő dühödtséggel, rettentő tömegekben zúdul le a meredek síma, sziklás hegyoldalon, semmitől, fától, erdőtől fel nem tartóztatva, pillanatok alatt elhordhatja a termést, sőt magát a termőföldet is. A radikál csak birkát tenyészthet a lankásabb részek legelőin. Sajnos, a birka csak kevés embernek ad megélhetést s még kevesebbnek jólétet. A híres Galicsniknak 1200 méter magasban 800 háza és 70.000 birkája van. De a hetvenezer birkából tizenkétezer egy embert vall gazdájának. Így a 800 házból még egynéhány

szerződéses, kommcnció s pásztor akadhat. A többit kenyér nélkül hagyja a birka is és az országoshírű galicsniki sajt készítése is. A többi? A többi elszegődik peccsalbárnak. Amikor akad munkája a gyakori válságok idején. Távoli ipari központok ipari munkásának szegődik, vagy hordárnak, uccai árusítónak, élelmi-szeriparosnak.

A peccsalbár otthagyja faluját, családját, másállapotos feleségét és elmegy az „idegen idegenbe“. És habár magányában vergődő felesége, felnövä gyermeke „sem levelet, sem pénzt nem kíván tőle, csak őt magát kívánja, mert a levél elkallódik, a pénz elfogy, de szerelmük örökkétartó“ (peccsalbárnóta töredéke), a peccsalbár mégis csak pénzt és levelet és „peskest“ (ajándékot) küld haza, hogy hosszú évek hajnaltól-napestig tartó robotja után, raprikán és kenyéren rongyoskodó, fázlódó takarékoskodása után rövid időre kerüljön haza, felépítse hajlékát, új életet csókoljon felesége rég nem látott, már újra idegen testébe és azután ismét fogja a vándorbotot — újabb gyermeke megszületése előtt. A gyerek eljövetele előtt, akit csak felnőtt legény korában fog újra először látni. Ilyen a radikálok élete.

A vajdasági magyarság földmunkása, napszámosa, kubikosa? Igen, igen, — mondja a radikál, — dolgozó ő is. De — gazdag. Fényűző. Szalonnán él. A peccsalbár époly nehezen érti meg a szalonnás bérest, mint amily nehezen értené meg a szalonnás béres a galicsniki, koszo vraszti, jancsei, zsirovnicai, rosztusai, gerei, peccsalbárt, ha otthonában látogatná meg. Vegyük a központot, Galicsnikot. 800 háza van. Egy 1200 méteres tetőn fekszik és már messziről fehérén vakít a szembe. Kis Párisba vél az ember jutni. A 800 ház, mind egy-két, sőt háromemeletes. És mind kőház. Kő-kockákból épültek. Gránit, alabástrom, félmárvány e házak anyaga. „Palotában“ lakik a peccsalbár, — ámulna el a vajdasági földmunkás és nem hinne a radikálnak. Hogy a követ a természet adta és hogy mást nem is ad? Hogy a köveket maga fejtette, hordta össze, rakta fel emeletes palotává? Ezt nem árulja el a palota. Hogy belül üres, bútorozatlan, hogy egyetlen ág sem akad benne, hogy magtár, raktár, istálló egyúttal a palota, — ezt is csak alaposabb vizsgált után lehet megállapítani. Hogy az asszony, a gyerek nap-nap után kínlódik a kis, kertnyi szántó megművelésén, megteremtésén, amíg az apa „idegen idegenben“ dolgozik és vágyódik és éheznek s hogy egy hirtelen zápor előlről kezdésre itéli az asszony és gyerek minden kínját, azt is csak az látja, aki közöttük él.

Debar felé haladsz a Radika szorosában. Valamerre Kosovrast, Melnicani, Rajcsica, Gorenci táján. Debarban épen piaci nap van. A peccsalbárok családjai hazafelé tartanak a piacról. Megrakodva. És meglepődsz, vajdasági szemlélő és ha van emberi szív kebeledben, az fájdalmasan összeszorul. Kukoricát, kerti veteményt, főzeléket visznek a parasztok haza a faluba. A városban vették. Viszik a faluba. A kukoricát, a káposztát, a babot, a paprikát. Egyikük nagy büszkén egy-egy hatalmas, már sárgára érett uborkát lóbál mindkét kezében. Ma nyers uborkát eszik.

Salátát. És harminc kiló kukoricát is tudott venni. Van egy hónapi kenyere. Mert itt nem a falu látja el a város piacát. Ellenkezőleg. A paraszt a városban szerzi be kenyerét, paprikáját. Pénzért. A peccsalbár küldött pénzéből.

Tudod-e most már értékelni a peccsalbár nótát: „Sem pénz nem kívánok, sem levelet, csak téged kívánlak. A pénz elfogy, a levél elkallódik, de szerelmünk örökké tart.” De odahaza nincs munka, odahaza nincs megélhetés. Odahaza csak szikla van. Kő-sivatag van. A Radika mostohasága van. „Ha az ég maga volna papírom, tintám meg a tenger: akkor sem írhatnám le rettentő bánatom.”

Pedig lehetne a Radika édesapja is a Radikáloknak. Csak vonat kellene ide. Csak beerdősíteni kellene a hegyoldalakat, hogy legalább a fát ne vásárolnák a rengetegben, a hegyóriások oldalán. Hogy a lezúduló víz el ne mosná termőföldjük. Kövekkel tele ne szórná azt. Csak vasút kellene. Mert vannak itt heverő természeti kincsek. A Radika az ország egyik legszebb vidéke. Ezrével vonzhatná a turistákat. A Kresin mélyében rengeteg a kén. És rettentő mélyből forró víz oldja magába a ként és a Kresin két oldalán forrón buzog elő két fürdőhelyet is alkotva a kénes és vasas víz. Csak ki kellene építeni Kosovrast és Banjiste fürdőit. Kosovrast mellett, az úton, a föld felületén aranyárga kristályok csillognak. Kénkristályok. Meg kellene nyitni a bányát. Volkovia környékén szén látható a felületen. Rajcsica mellett feltártan kínálja magát az egykor már bányászott gipsz. Fölötte gránit és márványszerű vakító, fehér sziklák. És fehéren és szürkén csillog a mészkő. Bányákat nyitni, gyárakat alapítani a nyersanyagok feldolgozására.

A Radika újra alkalmazkodna a modern életformákhoz és újra teremtő atyja lenne a radikáloknak. Édesapjuk.

Ma még mostohaapa a Radika.

És így történt azután:

A rekkegő nyári hőségben hirtelen fehéren vakító felhő takarta el a tűző napot és a megnyíló felhőből tojásnagyságú jégdarabok zuhogtak. Sűrűn, tömött sorokban. Félórán át. A Kresin fehérlett a jégtől. A jég azután vízzé olvadt és lezúdult a völgyekbe. És ugyanakkor valaki feketére festette át a felhőket és megnyitotta őket két teljes órán át zúdult az örvöngő rohammal a magasságokból a víz, az iszonyú felhőszakadás. Mintha a vízőzön ismétlődne meg; mintha a víz, amely akkor az Ararát csúcán akadt meg, most a Golemi Korab tetejét akarná megmászni. Irtó erővel zúdult le a víz a szoros oldalain. Fent meg a villanyos kisülések megvilágították a sötét hegyszorosot és állandosították benne a zengő fényt, az égdörgést, pedig egyik sziklafalról a másikra dobálta át valami láthatatlan erő, majd visszavezetette és labdázott vele, a következő dörgésig, gurigáztatta, mint valami rettentő hordót a köveken és valami iszonyú muzsika állandó, hatalmas fortissimójává erősítette. Azután kisütött a nap. Csak a vizek zúdultak le tovább örvöngve, dörögve a hegy-

oldalakon, a szorosba, az útra, a folyóba. És a vizek fellazították a málló, váló, omladozó sziklákat, hatalmas lökést adtak nekik, utánuk lendültek maguk is, gördítették őket, egyenest hanyat-homlok előre, le a szakadékba, a feneketlen mélységbe: az útra, a folyóba.

Tíz-húsz, ötven tonnás szikladarabok maradtak állva az úton és ásták be maguk a Radika köves ágyába. A Radika áradt. A Radika magasodott.

A vetések már mind elpusztultak. Az út is velük pusztult. Most a Radika folytatta harcát az életért. A Radika áradt, magasodott. Zúgott, tajtékszott, ágaskodott. Harcolt. De hiába zúdultak bele egyre újabb és újabb víztömegek. Mert a sziklák még nagyobb sokaságban torlódtak meg benne.

És megtörtént a csoda. A nagy, mély, széles folyó meghalt. Meghalt: kiszáradt, víz nélkül maradt. Kiszáradt a Radika. A Radikát utolsó cseppig eltorlaszolta a zuhogó szikla. Hiába duzzadt a sziklafal mögött egyre magasabbra a vize. Nem tudta elérni a kőpárkány magasságát. A Radika megszűnt létezni! A torlaszon, kőpárkányon túl kiszáradt.

És szárazon maradtak a Radika pisztrángjai. Vergődtek a köveken, a kavicsos száraz homokon.

Mint futótűz terjedt el a Radika halálának híre, a csodának híre a szorosban. Kosovrastól Rajesicáig. És az éhes radikálok rohantak csodanézni. Rohantak jóllakni.

Százszámra fogták ki a vergődő, ficáncoló halat.

És aznap, a szoros jóvoltából jóllaktak a radikálok.

A radikálok halat ettek.

Lőrincz Péter

Pályaválasztás a Szovjetunióban

Dnjepropetrovszkban három évvel ezelőtt tartották meg a különös konferenciát. A mozdonyjavítók klubjában találkoztak a munkások, ifjúkommunisták, vasutasok, pártmunkások, mérnökök, építésszek és diákok. Az összejövetel napirendje: az első gyermekvasút felépítése.

A gyűlés viharos volt, mert a gyermekvasút egészen új gondolat volt akkoriban. Ehhez hasonlót még Verne Gyula legfantasztikusabb könyvében sem találhatunk. A gyűlésen sok érdekes dolgot volt alkalmunk hallani.

„Micsoda új játékot akartok kipróbálni? — mondták a bizalmatlanok. A mozdony nem rongybabá, sem ólomkatona. Fel is robbanhat.“

A gyermekkertésznök véleménye szerint veszélyes játék a vasút. Vasutat gyermekek számára csak asztalon építhetünk gummikerekkel. Egy másik szónok azt ajánlotta, hogy építsenek vasutat, de csak díszletszerűt, mint a színházakban. Azután

pedig filmen mutassanak be tájakat és akkor a gyermekeknek az lesz a benyomásuk, hogy utaznak.

A gyermekvasút kezdeményezői, a pártvasutasok előhozakodtak az ő tervezetükkel. A gyermekvasútnak az lenne a célja, hogy a gyermekek játékközben műszaki ismereteket sajátítsanak el. A gyermekvasút új tehetségeket volna magához, akik munkájukat szeretettel végzik.

A kétkedőknek megmondták, hogy az első orosz vasútépítőket is hasonló nehézségekkel ijesztgették. Akkoriban azt mondták: „A mozdony füstjétől meg fog feketedni a tehének teje.“ „A fagyok kezdetével tönkre megy a vasút is“. Azzal jöttek, hogy a hóviharok be fogják temetni a síneket és a hidegben meg fog fagyni a gőz. A kétkedőknek még azt is megmondták, hogy minden új, ismeretlen vállalkozásnál megszokott jelenség a gyávaság. Aki fél a farkastól, az ne menjen az erdőbe.

Igy kezdődött Dnjepropetrovszkban az első nagy gyermekvasút építés.

Az elmúlt három év alatt még tizennégy gyermekvasútat építettek a Szovjetunióban.

A gyermekek a természetnél fogva tervezgetésre, ábrándozás-hajlamosak. Téves volna azonban azt hinni, hogy képzeletüket csak a Jeges-tenger és a repülés köti le. Mozdonyvezető, forgalmista, vagy állomásfőnök, — milyen fontos és érdekes hivatások! Csak szeretettel kell vezetni a gyermeket, fejleszteni tettvágyát, segíteni kell neki, hogy hivatását komolyan és képességei szerint megválaszthassa. Sokat segítettek ebben a gyermekvasutak. Módot nyújtanak a gyermeknek, hogy önállóságukat fejlesszék és hogy a munkában merészebbek és határozottabbak legyenek. Itt a gyakorlatban tanulják meg a vegytan, természettan, mehanika (erőműtan), elektrotechnika és számtan törvényeit. A gyermek kíváncsisága és tudásvágya óriási. Ez serkenti a fiatal vasutasokat, hogy új kísérleteken, kutatásokon és találmányokon törjék a fejüket.

A gyermekek élénken részt vesznek minden munkában. A vasútépítési irodában állandóan új tervrajzok futnak be. Az ország minden tájáról küldik a gyermekek a vasútállomások és egyéb épületek tervrajzait. Közülük nagyon sok a használható.

A gyermekek a munka minden ágába (tervrajzoknál, sínlerakásnál stb.) magukkal hozzák lelkesedésüket, élénk képzeletüket, feltaláló tehetségüket.

Kaganovics Lázár, vasútügyi népbiztos, a fiatal vasutasok kongresszusán kijelentette, hogy a gyermekvasút az előkészítő szakiskolákat van hivatva helyettesíteni. Minden fiú és lány, aki ezen a vasúton két három évig dolgozott és ezzel párhuzamosan vasúti szakiskolában tanult, dolgozhat már a vasútnál.

Nemrég befejezték a gorkiji (Nizsnij Novgorod) gyermekvasút építését. Gorkij város lakószai nagyobb költség nélkül 9 kilométer hosszú vasutat építettek gyermekeik részére. A gorkiji állomásraktárban találtak régimódú, keskeny síneket, talpfákat és egyéb szükséges anyagot, ami a keskenyvágányú vas-

úthoz kell és mindezt felhasználják a gyermekvasút építésénél.

Gorkij város minden lakója arra törekedett, hogy bármilyen módon is, elősegítse a vasútépítést. Büszkén is mondják: „A mi vasútunk.“ Így most ez a város nemcsak arról nevezetes, hogy itt van Európa legnagyobb utógyára és Maxim Gorkij háza, ahol a Gorkij-múzeum van. Ma már azzal is dicsekedhet, hogy itt van a legjobb gyermekvasút is.

„Haza“ — ez az új vasút első állomásának neve. Szép kétemeletes palota, melyet kerek kupola díszít. Homlokzatán a Szovjetunió tagállamainak címerei láthatók.

A második állomás Majakovszki Vladimir, a híres szovjet-költő nevét viseli. Ezt egy Szidoresuk nevű ifjúmunkáslány tervezte. Nem kis feladat volt, méltónak kellett lennie a nagy költő nevéhez. Az ő nevét viseli a moszkvai földalatti vasút legszebb épülete is. A fiatal komszomolka jól oldotta meg a kitűzött feladatot, a gorkiji gyermekvasút Majakovszki állomása szép és eredeti.

A harmadik állomás az erdőben van és Puskin nevét kapta. Ezt az épületet a költő regéinek egyes alakjai ékesítik.

Végül a negyedik állomás a „Boldogság“ nevet kapta. Ez a munkásnegyedben, az autógyarak közelében van. Nemcsak állomás, hanem gyermekklub is.

A gorkiji gyermekvasúton szép vasúti híd is vezet a Rdjavka folyón keresztül. Van négy szabályos átjárója órházakkal.

A fiatal vasutasoknak nagy vagyonuk van: két mozdony, tizenkét puhaülésű személykocsi, hőkotrógép, motorhajtány pótkocsival, telefonállomás, önműködő jelzőkészülék és rádió. Minden olyan, mint a felnőtteké, csak hogy kisebb méretű.

A gorkiji gyermekvasúton állandóan kétezzer gyermek dolgozik. Hetenként egyszer két és fél órára felhúzzák a vasutas egyenruhát és mint állomásfőnök, forgalmista, fékező, stb. szolgálatba lépnek. Utánuk mások jönnek. A gyermekek óriási türelmetlenséggel várják a percet, mikor kerül rájuk a sor. Egész héten szorgalmasan tanulnak, mert a vasúton csakis jó tanulók dolgozhatnak. A gyermek-vasutas mint váltóór kezd a munkáját de minden fokozaton egészen a vasútigazgatóig végig kell mennie, amikor is szakmát választhat.

Ennél a vasútnál a munka nemcsak játék. A kis vasút évente egymillió utast szállít a Molotov autógyárba és vissza a városba. Az utasok között természetesen felnőttek is vannak.

Ez év őszéig még nyolc ilyen gyermekvasutat építenek. Gyermekvasutat kap Cseljábinszk, Ashabád, Taskent, a Donmenti Rosztov, Hárkov, Kijev és az Amúr-vasút Mihájlovo-Csesznokovszkaja állomása.

Újjáépítik a fehéroroszországi másfél kilométer hosszú gomelyi vasutat is, melyet igen kezdetlegesen építettek fel. A terv szerint a vasút hat kilométer hosszú lesz és a „lokomotív“ stadiónt összeköti a Szozs folyóval. A gyermekek kérésére itt csónakállomást és strandfürdőt építenek nyárra, télen pedig si- és koresolyapálya lesz.

A legnagyobb gyermekvasút Moszkvában lesz: 80 kilométer. Az Izmailovszki negyed Sztalinról elnevezett kultúr- és pihenő-parkban fogják felépíteni. Körülzárja a park északi, keleti és déli oldalait. A felén villanymozdonyok közlekednek, a másik felén gőzmozdonyok. A moszkvai vasutasotthonban nemrég ki is állították az erre vonatkozó tervrajzokat.

A moszkvai gyermekvasút sokban különbözik az eddigiektől. Kilenc állomása lesz, melyek mindegyike különös követelményeknek fog megfelelni. Az egyik a fiatal vasutasok testnevelését szolgálja, a többiek kulturális és katonai célokat. Egyik a gyermekeket a mezőgazdasággal ismerteti meg, stb. Az építészek a tervezetek kidolgozásánál tekintetbe vették mindegyik állomás külön követelményét.

Minden pihenést szolgáló állomás moziateremmel, olvasóteremmel, könyvtárral, stb. rendelkezik. A tervrajzokat a legjobb moszkvai építészek dolgozták ki és ezeknél figyelembe vették a gyermekek javaslatait és kívánságait.

A moszkvai vasutat gyönyörű tájon építik fel. A vonat folyók és tavak mellett, sötét alagutakon keresztül megy, míg végül magas hegyre mászik. Az utas így megismerkedhetik a vasutaszakma fordulataival. A gyermekek mindent készségesen megmagyaráznak, csak az utasnak pontosan be kell tartani a szabályokat. Mert a gyermekvasutakon példás a rend. Semmiféle fegyelmezetlenséget nem tűrnek el és jaj annak, aki a fegyelem ellen vét, alaposan megleckéztetik. Fegyelem nélkül a gyermektől sem várhatunk komoly és eredményes munkát.

(„Politika“ 1940 aug. 25.)

.....

Téglagyárban

Langyos szél susogott a fák közt. A házak némán, hangtalanul lapultak egymás mellett. Tavasz volt.

Ujházi Péter álmosan, görnyedt háttal csaszlogott el az egymásra lapuló házak között. Rossz bocskora nagyokat plattyant a járdán. Még alig múlt két óra. Munkára ment a téglagyárba.

Ki- és behordó volt, egész nap a téglát hordta, izzadva, tajtékozva négy társával együtt. Azok négyen csak négy óra felé jönnek, de ő korábban bemegegy, nem hogy hamarabb nekifogjon rendes munkájának, hanem hogy kiganézzon az ispán tehene alól, és hogy megvakarja. Így szokta minden reggel. Az ispán szerette is.

— Jó gyerek a Péter, mindent megtesz — szokta mondani.

Az ispán felesége meg néha jobban megcsurgatta a féllite-rest, mikor a tejet mérte neki. Az ispánné árulta a tejet a téglagyár munkásainak. Volt, aki máshonnan hozatta és fél dinárral olcsóbban kapta literjét, de ez a másik évben nem kellett a munkán. Az ispán talált rá módot, hogy az ilyet kitudja a gyárból. Sűrűn váltakoztak a munkások. Senki sem bírta sokáig, hogy

Minden rájuk szózt portékáért, többet, fizessenek, mint máshol.

A gazda egy héten csak egyszer jött, végig ment a telepen, a heti bevételt a táskájába tette és elment.

Péter egyingre vetkőzve hordta a ganét, meg-megállt és hajnali keserű szájjal nagyokat serdített. Mire megvilágosodott, végzett a tehen körül. Az istállóajtónak dőlve cigarettázott. A pálinkát várta, a szokásos kispohár pálinkát, amit a munkájáért, a csap.

A ispánné a tehenet fejte. A tej sustorgott, habzott a fejében. Péter az ispánné gyors, erős kezét nézte, ahogy belamarkolt a tehen tőgyébe és rángatása nyomán a tej hegyes sugárban csap a szétárba.

Aztán a gyár felé tekintett Péter. A kéményből fekete füst gomolyog ki, szétterül s lassan kigyózva ereszkedik a város felé. A fűtő tüzel, — gondolta Péter. Jó lenne fűtőnek lenni. Hiszen a gyár vakarja minden reggel az ispán jószágát, mert fűtő szeretne lenni. Milyen jó fűtőnek. . . betűzel, azután pihenhet egy fél órával és 6 csak hat órát dolgozik. Igaz, hogy éjszaka is hatot, de legesemmi — legyint Péter, — de keres is.

— Péter, te most nem kapsz tejet — mondta később az ispánné, mikor kijött az istállóajtón, — mert kalácsot akarok sütni.

— Jó van — mondta Péter.

Megkapta a kispohár pálinkát és kiment a gyárba. A többiek már ott voltak és dologhoz láttak. Izdadtak, fűttek a méfégben. A téglá sütős volt, a talicskát szaladva tólták, akkordba dolgoztak. A früstököt is sietve kapták be.

Péter csámcsogva rágta kenyerét, nem volt mellévaló, neki nem jutott tej.

— Tán bojtólsz, Péter? — kérdezte tőle Puskás, a rakó.

— Ühüm — nyögte Péter és tovább rágcscálta a száraz kenyeret.

Aztán újra nekifogtak. Hordták a téglát szaladva, kapkodva, hogy késit jobbet kereshessenek. Péter hallgatagon, izdátan tólt a talicskát, azon járt az esze, hogy mikor lehet már belőle fűtő. Milyen jó lesz, téglát fog égetni! Jó fűtő akart lenni. Ott van sarga téglát égetek, mint a kikircs — gondolta magában és ráköpött a meleg téglákra.

— Pipánuja — kiabált a társaira Puskás.

Péter álmódozva csavarta a cigarettáját. A többiek a kemence árnyékában ültek és beszélgettek.

Péter nem igen beszélgetett velük. Csak a kéményből gomolygó füstöt nézte, vagy a talicskát tóltá izdátva. Egy márt el rágta a nyár. Lassan az ősz is ideért. Befejezték a munkát.

Mint a téglák men nedv, a fűtő tüzelésével nehézedett Péter vállaira. Türelmetlen volt és nyugtalan. Mindig az járt az eszében: vajjon, megteheti-e az ispán fűtőnek? Törperegések között mult el az átközlött tél.

Tavasz volt újra, fecskék hasították a levegőt a téglagyár fölött, a téglakeverők dolgozták már. Péter is hajnalonként a tehenet tisztogatta. De a kémény nem füstölt. Némán meredt a

magasba. Nincs fűtő, több fizetést kért, mint tavaly. A gazda nem emelt neki, főképp az ispán biztatására. Péter csak hallgatott, vakarta a tehenet, még szebben csutakolgatta, mint máskor. Még az ispán udvarát is fölsöpörte.

A gazda másik mestert fogadott, Péter lett a segédűtő. Olcsón vállalkozott, csakhogy fűtő lehessen. Szerette a fehérre izzott tüzet nézni. Most elérte, amit akart, a tűznél lehetett. Boldog volt. Legény volt még, gondola, majd megnősül. Lesz állandó munkája, csak a fűtést kitanulja.

De nem ment olyan könnyen, mint ahogy elgondolta. A mester nem szerette Pétert, mert látta, hogy talpnyaló. Nem is tanította, hagyta, hogy összesüsse a téglát, mikor Péterre került a váltás. Az ispán ennek örült, mert mindig a kár dupláját írta föl. Amit így többletet nyert, azt is eladta. Jó üzlet volt az.

Csak a kihordók káromkodtak, mert a kihordott anyag össze is sült, meg két-három ezerral minden héten kevesebb volt, mint ahogy ők számították. Szidták az ispánt a levonásokért.

A gazda is dühöngve törülgette izzadt, kopasz fejét, mikor végre a fülébe jutott, hogy milyen sok kárt csinál Péter. Behívatta az irodába, toporzékolva szidta. Péter kétrét görnyedve tűrte a szidalmazást. Nem látta még ilyenek a gazdát.

Takaródj a telepről — ordította magából kikelve a gazda, mikor már nem talált új szavakat a szitkozódáshoz.

Péter szótlanul hallgatott egy darabig. De aztán lassú vére a fejébe szállt. Szemei megvillogtak. Most értette csak, hogy rászédtek és mérégbe jött.

— Hisz jó téglát akartam égetni... nem akartam összesűtni és ha össze is sülttem, nem muszáj úgy leszidni, mint az állatot... én is csak ember vagyok — motyogta.

Görnyedt, valla mintha kiegyenesedett volna, mikor az irodából kilépett. Lepte könnyebbnek és rugalmasabbnak tűntek, mintha nehéz láneokat vettek volna le róla. A túlságos lealázás fölébresztette benne az embert. Olyan embernek érezte magát, mint a többiek, akik szintén csak addig kellének, amíg hasznót hajtanak. Füstös öklét összeszorította.

Nem vakarom eztan senki tehenét ingyen.

Osz Szabó János
földmunkás

Magyar múlt

(Második folytatás)

A társadajom polgári osztályai még csak a kialakulás kezdetén vannak. A városokban a gazdag kereskedő családok viszik a vezető szerepet. Az iparosság céhekben való szervezkedése már erősen elzárkozó jelleget ölt. Tagul csak városi polgárokat vesznek fel, viszont városi polgárnak csak azt tekintik, akinek ott ingatlana van. A szökött jobbágyok városba menekülő népe tehát nem juthat be közéjük. Ezek vagy mint „kontárkodó” iparosok, vagy, mint alkalmi napszámosok tengetik életüket és sem a város önkormányzatában, sem a céhek gazdasági szervezetében nincs részük.

Az ipari munkásságnak még csak egyetlen rétege mutatkozik számbavehető tényezőként, a bányamunkások, akik régi idők óta a királyi jövedelmek jelentős forrásaként jönnek számításba. (Már Taksony fejedelemről tudjuk, hogy több ezer bányamunkást hívott be.)

A bányatelepek királyi tulajdont képeznek, de a királyok nemes urakra bizzák igazgatásukat. Ezeknek túlkapásai csakhamar bérharcokra vezetnek. Ezek a súrlódások nem lehettek egészen kisméretűek, mert a törvényhozás is foglalkozik velük és eltiltja a munkások szervezetekbe való összefogását, a szervezkedő munkásokat pedig „szemeik kioltása és alkalmatos büntetések”-kel akarja a szervezkedés felesleges voltáról meggyőzni. Utóbb pedig elfogadja Werbőczy István, országbíró törvényjavaslatát, mely halálbüntetést ír elő a bányász-sztrájk büntetéséül. A bányászok egészen kialakult és szabályszerű bérharcokat, sztrákokat vívó proletárrétege mellett még egy hasonló réteg kezd kialakulni a városok mesterlegényeiből, akiknek száma még jelentéktelen, kizsákmányoltatása is teljesen más formájú és távol áll még a modern kor kizsákmányolásától, de akik már ekkor kezdenek ellentétbe kerülni mestereikkel és nem sokkal később már kemény bérharcokat vívnak munkáltatóik ellen.

A parasztság helyzetének leromlása fokozott méretekben halad előre. Eredetileg „teljes jobbágytelek” volt egy-egy jobbágycsalád megélhetésének forrása. A jobbágytelek vidékenként eltérő nagyságban 8—15 holdnyi külső telket jelentett, mely a földművelés akkori állapota mellett okvetlenül szükséges is volt a család létfenntartásához. Azonban idők során a jobbágytelkeket fél-, negyed- és nyolcad-telkekre darabolták. Nemcsak a népesség szaporodása okozta ezt, hanem a főjdesurak azon törekvése is, hogy minél nagyobb területet vonjanak saját kezelésük alá. (Amit persze megint csak a jobbágy robot-munkájával műveltettek.)

Igy hamarosan új osztálytagozódás keletkezik. Jelentős tömegek maradnak teljesen föld nélkül. Ez az úgynevezett szellérség — a nyomorúság különböző fokaiival. Van köztük házas szellér, akinek legalább belső telken épült háza van, de szaporodik a

háztalan, vagy ahogy a nép keserű gúnnyal nevezi, a más hátán élő zsellér, aki szolgálatok fejében jobbágyoknál húzza meg magát. Ez a legalsóbb paraszti réteg napszámból, vásári kereskedésből tengődik. Egy része elszegődik hajtónak (mint akkor nevezték: hajdúnak), a külföldre irányított marhaszállítmányokhoz. Van, aki valamicske háziipart űz.

A birtoktalan parasztság olcsó munkaereje még lejjebb szorítja a jobbágyság életszínvonalát és a terhek további emelésére ösztönzi a földesurakat.

Pedig a terhek akkor már (Acsády számításai szerint) a jobbágyföldök jövedelmének közel kétharmadát nyelik el. Pusztá létfenntartásuk nehézségekkel jár. Pedig a rendes terheken kívül töménytelen törvénytelen zsarolással, vámmal, sarcolással nyomorgatják a dolgozó népet. Még az is nagy vívmánynak tekinthető (bár ez is csak írott malaszt maradt), hogy Hunyadi Mátyás király megtiltotta a főúri és főpapi vámhelyeknek, hogy a jobbágyok menyasszonya után vámot vessenek ki. Annál gyakoribbak a jobbágyságot sújtó rendelkezések, sőt, a jobbágyságot természeti csapások is sújtják.

1491/92-ben rossz a termés. Ugyanakkor országos járványok és marhavész okoznak károkat, miket természetesen csak a jobbágyság érez igazán.

Egy 1500-ból származó oklevél szerint akkora a parasztok nyomorúsága, hogy buza- és rozskenyérré már egyáltalán nem, de korpából, vagy zabból készült kenyérré sem mindig jut. Vannak vidékek, ahol rosszabb terméskor tölgyemakk lisztből sütnek kenyeret.

1504-ben az országgyűlés törvényt hoz, mely a jobbágyságot vadászati tilalommal sújtja. A törvény szerint „a főpapok, zászlós urak és a többi honlakovok (nemesek) jobbágysági országszerte kezdik abbahagyni a földművelődést és e helyett madarászatra adják magukat, miáltal a földesuraikat jövedelmük elvonásával megcsalni nem irtóznak“, amiért is súlyos bírság terhe alatt tiltja őket a vadászattól és madarászástól. Ezzel nemcsak megélhetésének egyik szűkös forrásaitól, hanem a rendes földművelés lehetőségeitől is megfosztották a jobbágyságot. Ebben az időben ugyanis a vadállomány még irdatlanul nagy. A duvad valósággal csordákkal lepte el a földeket. A jobbágyoknak pedig összeszorult szívvel kellett néznie, hogy keserves munkája gyümölcsét, családjá egyetlen megélhetési reményét hogyan pusztítják el a sértetlenné avatott duvadak farkai.

Igy nem lehet csodálkozni, hogy vannak, akik már belefáradtak a küzködésbe és arra gondolnak, hogy máshol keresnek emberségesebb megélhetést.

1492-ben „idegen földre való kivándorlással“ fenyegetőzik a székely népnek Ulászló királyhoz intézett panasza, melyben arról siránkoznak, hogy „ökörként járomba fogják őket és barmok módjára kell hordaniok a fát“ Báthori vajda számára.

Hasonló eseményektől tart a jobbágynyúzás felett pálcát rit-

kán törő főurak egyike is: Váradi Péter kajocsai érsek, aki 1496-ban panasolja, hogy „Bodrog és Szerém megyében úgy bánnak a jobbággyokkal, mint valami barmokkal és annyira sanyargatják, hogy tartani kell tőle, hogy a jobbággyok tömegesen fog Törökországba vándorolni.”

Csordultig telt a keserűség pohara és nemsokára eljött a nagy alkajom, a forradalom. 1514-ben (10 évvel a vadászati tilalom törvénybe iktatása után) a király és az egyház fejének együttes parancsa szólítja fegyverbe a parasztságot.

TÖRÖK VESZEDELEM ÉS A KERESZTÉSHÁBORÚ

1514-ben a király és Bakócz Tamás esztergomi érsek kereszties hadjáratot hirdettek a török ellen. A keresztieshadjáratnak ekkor Magyarországon megvolt a maga hagyománya, mert Niszen Hunyadi is a Kapisztrán János szerzetes által toborzott keresztieshaddal szabadította fel 1456-ban a törökök által ostromolt Nándorfehérvárat (Beograd). 1514-ben azonban más volt a helyzet. 1456-ban támadó ellenség ellen kellett küzdeni, s akkor a török veszedelem valóságos fenyegető tény volt. 1514-ben a török támadás valószínűtlen volt. Csak nemrégiben kötöttek öt évre szóló békét s ennek megszegésétől nem kellett tartani, mert épp akkor a török birodalom erős belső zavarokkal küzdött. Semmiesetre sem lehetett szó tehát védelmi hadjáratról. A főleg Bakócz esztergomi érsek által sürgetett keresztieshadjáratnak más céljainak kellett lennie.

A hivatalos történetírás máig is tisztázatlannak tartja az 1514-ben hirdetett keresztieshadjárat indokait. Mi talán kicsit közelebb tudunk jutni ennek a „rejtélynek“ a megoldásához, ha megfelelő bírálattal vizsgáljuk a török háborúk valóságos indítóokait.

A törökök állítólag azért haragudtak szörnyen a magyarokra, mert azok keresztények, a magyarok viszont a törökökre azért, mert azok pogányok voltak. A valóságban azonban a háború akkor sem volt más, mint zsákmányolás, területek hódítása és mindenféle egyéb gazdasági előnyök kicsikarása a legyőzött féltől. Minden vér- és pénzáldozat a szegényeké, ha pedig a háború „szerecsés“, minden haszon a gazdagoké. Am minden állam katonai ereje gazdasági szerkezetének fejlődéséből ered. Mi tette a török uralkodó osztályt századokon át szükségszerűen állandó hadviselővé?

A gazdasági szükségszerűségek a török államot éppúgy rákényszerítették az elfeudalizálódás útjára, mint ahogy az a Nyugatrómai Birodalom utódállamaiban szükségszerű, tehát elkerülhetetlen volt. Csakhogy a törököknél, minthogy náluk maga az állam is századokkal később alakul ki, mint Nyugateurópában, az elfeudalizálódás folyamata is jóval később kezdődik és épp akkor éri el virágzása tetőpontját, amikor a nyugati feudalizmus szörnyű méretű forradalmak pusztításaitól vérezve megindul a hanyatlás útján. A fiatal török hűbériség felfelé lendülő gazda-

sági ereje az, mely katonai hódítások formájában rátör szomszédaira, hogy egyrészt új területet sajátítson ki, másrészt, hogy felfelívelő gazdasági rendjének megfelelően növekvő szükségletei kielégítésére a meghódítottakban munkaerőt szerezzen.

A török már Zsigmond király uralkodása alatt erősen támadta a magyar érdekelttséghez tartozó területeket is. Még erősebb lett a harc a Hunyadiak alatt, de épp 1514-ben csend volt a magyar-török határszélen s az Al-Duna vonalán állomásozó és természetesen jobbagypénzen fenntartott zsoldos csapatok könnyen feltartóztathatták az esetleges kisebb becsapásokat.

Az ország urai azonban az önként kínálkozó békét nem az úgyszólamó viszonyok közt élők, súlyos gazdasági válsággal küzdő ország talpraállítására használták ki. Erre nem is gondolhattak, hiszen ha a jobbagyságra raknak újabb terheket, legfeljebb a jobbagyságot tehetik végleg tönkre. Csak önmagukra rakott terhekkel javíthattak volna (?) az ország helyzetén. Ilyesfajta elképzelés azonban felért volna a szentségtöréssel.

Mint magától értetődő természetes megoldás kínálkozott Magyarország urai számára a külső hódítás gondolata. Az egyházi és világi főurak Magyarországot már rég felosztották maguk között, a jobbagyra már rég nem lehetett több terhet rakni. Ugyanakkor a török birodalom belviszályokkal küzd, gyengének látszik. Az 1456-os jobbagynépfelkelés nagy katonai sikere csak táplálja a dús zsákmánylás reményét. A magyar oligarchia (kevesek uralma) már Konstantinápoly elfoglalásáról ábrándozik. A nemrég még pápai trónusra törő, féktelen nagyravágyású Bakócz Tamás érseket azzal biztatják hízelgő udvaroncain, hogy „készülhet nagyságod, hogy a konstantinápolyi patriarcha díszes ruháját magára öltse“ és Bakócz, ha mást nem, a konstantinápolyi patriarcha címet már meg is kapta.

Kiválóan jó üzletnek ígérkezett a keresztesháború. Nemesak a hódítás reménye kecsegtette a magyar arisztokráciát. A király haditanácsa az egykorú történelmi források szerint arra számított, hogy csupa „hazulról elzüllött kasza-kapakerülő, kinnálló betyárból“ fog kikerülni az önkéntes vállalkozók kereszties serege, de „igazi földműves nem megy oda“. (Márki S. I. m. 70. o.)

A falurosszák, a büntetés elől bujdosók, szóval a parasztság elkeseredett és vállalkozó lemeire gondolhattak s talán a földetlen zsellértömegek egyre inkább munkanélkülivé váló rétegeire is. Ezeknek harcbevételére csak üdvös hatással lehet a közbiztonság és a társadalmi rend szilárdságának megóvása szempontjából is.

Hangulatkeltésül természetesen a parasztságnak (gazdasági nyomorúságukból fakadt) túlbuzgóságát igyekeznek kihasználni, a félreismerhetetlenül hódítani akaró hadjárat céljaira. Erre törekszik a keresztieseket toborzó pápai „bulla“ is.

„X. Leó pápa és Ulászló magyar király és Bakócz Tamás esztergomi érsek, a római udvar bíbornoka s konstantinápolyi patriarcha mindkét nembeli emberekkel összesen és egyenként tudatja, hogy a mindenható Isten akaratából keresztesháborút akarnak indítani és aki ebben részt vesz, fölmentést nyer bűn és bünt-

tetés alól. Azonfelül amely jóakarátú ember a hitetlen török ellen maga helyett mást küld a háborúba, úgy mind a kettő felmentést nyer bűn és büntetés alól.

Ha pedig valamelyik kereszténynek kedve volna a könyörület említt munkájára, de atyja, anyja, felesége vagy rokona csak egyetlen szóval, vagy megjegyzéssel is eltéríteni akarná szándékától, az olyan, mint az ördög tagja, kiátkozott legyen és senki se menthesse fel, csak a pápa. Becsületes asszonyoknak pedig a mindenható Isten ügyében meg kell engedni, hogy a haddal menjenek és a keresztiesek fehéreneműit kimossák, más efféleire gondot viseljenek és a betegeket ápolják“.

Április 24-én a király és az ország nagyjainak jelenlétében hirdette ki Tamás érsek a keresztesháborút és előre pártütőnek bélyegzett mindenkit, aki a szent vállalkozást bármiképpen is akadályozni próbálná. A Bullát megküldték az összes világi és egyházi hatóságoknak a keresztiesek toborzása végett. Ugyanekkor a keresztesháború vezérévé avatták fel és nevezték ki Dózsa Györgyöt. Tamás érsek átadta a pápa által megáldott vörös kereszt zászlót, aztán a vörös és tiz társa mellére kötözte a vörös keresztet.

Dózsanak Pest mellett ütött táborban kellett bevárnia a keresztiesek gyülekezését és ott kellett őket a fegyverforgatásban begyakorolnia, hogy aztán a királyi és főúri bandériumokkal és a határszéli zsoldosokkal egyidejűleg megkezdje a támadást a török ellen.

Dózsa ünnepélyes vezérré avatása napján mintegy háromszáz ember volt csak a Pest melletti táborban, a keresztesháború kihirdetése után azonban hirtelen megmozdult az ország. Az uralkodó osztály hatalmas meglepetésére nemcsak a falurosszák, a büntetés elől bujdosók tódultak a minden vidéken kijelölt gyülekezőhelyekre, hanem a parasztság széles tömegei özönlöttek Pest felé. Voltak egész falvak, melyek bírójuk vagy papjuk vezetése alatt teljes számban fölverték a harci vörös keresztet. A jóbágytság zöme új népvándorlásként tódult a Pest alatti táborba. Ma már nem tudjuk hitelesen megállapítani, hogy milyen elképzelések, milyen belső indítékok mozgósították a parasztság tömegeit arra, hogy példátlan egyöntetűséggel csatlakozzon a pápai Bulla által hirdetett mozgalomhoz. Talán csak az otthoni tűrhetetlen nyomorból akart harctéri kalandok zsákmányt ígérő bizonytalanságába menekülni. Hisz ez a bizonytalanság még mindig ígért valami biztosat: a napi komisz kenyeret, ami csábító erővel vonzhatta el az éhező család, az üres kamra mellől. Vagy talán valóban törökverő, hazavédő lelkesedéssé alakult át a lelkéből feltörő, sokáig elfojtott keserűség.

De az is lehet, hogy némelyikükben már derengett az, amit pár héttel később már nagy fennszóval dörögtek oda, hogy a fegyvert majd azok ellen fordítják, akik „oly sok száz év óta szívják, szopják a mi vérünket“.

Akármit volt is, a kereszteshadjáratot forradalomná nem a paraszttömegek öntudatos felkészülése változtatta.

A hadbavonuló Bulla váratlan sikere nem örömet, hanem csak kínos meglepetést jelentett az ország urai számára. Ha a jobbágy háborúba megy, ki műveli a földeket? Kit sarcolnak, kit zsákmányolnak ki korlátlan szabadsággal? A főnemesség tehát hirtelen pálfordulással a keresztetek ellen fordult. Az egész országban megkezdődtek az erőszakoskodások. Itt is, ott is szétverik a keresztetek vidékenként gyülekező kisebb csapatait. Egykorú feljegyzések szerint:

„Mező-Tur városában bizonyos keresztetek gyűltek össze, akiket a tisztviselők és nemesek fegyverekkel kezdtek zaklatni és, hogy neveltségük tegyék őket, egy számárnak a farkára keresztet kötöttek, amellyel pedig ők is felkeltek ellenük.“

A parasztek erre „mindenféle latorságot“ követtek el. Értsd alatta, hogy védekezni kezdtek, ami természetesen latorság az uralkodó osztály szemében.

„Közülük azonban az urak néhány főbbit elfogtak és bilincsekben küldték Budára, hol a király és a nagy urak parancsára mundryjukat kegyetlenül karóba húzták.“

De más, e korból származó feljegyzések is tudósítanak bennünket a nemesség hangulatváltozásáról.

„Az urak pedig elfogták jobbágyaikat és nagyon keményen büntették, némelyeket, akik a kereszt jelét viselték, megölték, a hajdukat pedig a férfiaságuktól megfosztották.“

A már hadbavonultaknak pedig otthonmaradt családját vet-

A parasztek erre „mindenféle latorságot“ követtek el. Értsd ték elő. Bebörtönözték és kínozták őket, hogy erre a hírre a családfőnntartók hagyják abba a „bolondja járást“ és térjenek vissza „úr dolgára“.

A földesuraknak dehogyis jutott eszükbe, hogy pár héttel ezelőtt hirdették ki az egyházi és világi hatalom nevében a Bullát, mely szerint kiátkozott legyen, aki „egyetlen szóval vagy megjegyzéssel“ is vissza akarná tartani a hadba indulókat. A parasztság azonban nyílon is emlékezett a Bulla szavaira. A Pest alatti tábor keresztetesi között irtózatot elkeseredést váltott ki a kegyetlenkedések híre. Panasszal fordultak az egyházi és világi főhatóságokhoz. Hivatkoztak a Bullára, a törvényekre és követelték az előre is pártütésnek bélyegzett gyalázatosságok megtorlását. Ekkor még azt hitték, hogy egyesek gyalázatosságával állnak szemközt. Még nem tudták, hogy az uralkodó osztály egységesen ellenük fordult mert felismerte, hogy a keresztesháború ilyenén alakulása érdekeit sérti. Mikor aztán a sereg felszerelésére és élelmezésére szükséges eszközöket megtagadták, máju 14-én pedig királyi rendelettel eltiltották a keresztetek további toborzását és parancsot adtak Dózsának, hogy az eddig összegyűlt sereggel azonnal a török ellen vonuljon, egyszerre nyilvánvalóvá vált, hogy a parasztsággal tényleg „bolondját járatták“, hogy az urak a hatalmassá növekedett népfelkelés vesztére törnek.

A királyi parancs a kereszteshad halálos ítéletét jelentette. Ekkor még legfeljebb tízezer lehettek a táborban. Az egykorú becslések tíz- és negyven ezer között ingadoznak. Fegyverzetük hiányos, katonai képzettségük a kezdet kezdetén volt. Ilyen se-

reggel a török ellen vonulni kész öngyilkosság lett volna. De ha elszélednek, otthon dühödt földesuruk kegyetlen büntetése vár rájuk. Ha a török ellen vonulnak, csak dicstelen pusztulásban lehet részük. Így a király parancsát Dózsa is, parasztsága is felbátorodással utasította vissza. Két tűz közé szorultan, méltán érezhették magukat elárvultaknak, és csak egy kiút maradt, az árulás, akarva, nem akarva is — a forradalom.

DÓZSA SZEMÉLYISÉGE ÉS PROGRAMMJA

Az azonnali indulást elrendelő parancsot másnap, vagyis május 15-én újabb királyi parancs követi. Ez a parancs megismétli az előző napi utasítást és megfenyegeti a kereszteseket, hogyha folytatni fogják erőszakoskodásaikat; ellenségként fogják őket tekinteni. Dózsa a parancsot felolvasta népe előtt, majd beszédet tartott, melynek szövegét csupán Bakócz Tamás Taurinus nevű kanonokának feljegyzéseiből ismerjük. Sok hitelt nem érdemelnek. Mindenesetre Dózsa iránt a legesekélyebb szimpátiával sem viseltetik, s ha nem is volt jelen Dózsa beszédénél, úgy közli, ahogy annak tartalma a köztudatban elterjedt.

Dózsa még itt is a török elleni harcról beszél, de éles kifakadásokkal illeti már a főnemeseiket. „Nemességem sokkal becsesebb annál, mit a léha nagyravágás és az álarcot viselő dicsőség válogatás nélkül, hol becsületes, hol becsületlen úton-módon szerezve hágy örökül az utódoknak“. Többszörösen hangoztatja, hogy „Följeteek velem, mint egyenlő társaim és kísérom“. „Osszunk meg egymással mindent“.

Ha Dózsa május 15-i beszéde még török háborúról beszél is, cselekedetei már nyíltan forradalmiak. Seregét öt részre osztotta. Körülbelül 3000 embert Száleresi Ambrus pesti polgár vezetése alatt a pesti táborban hagyott. Feladata az volt, hogy szemmel tartsa Budát és a környék nemeseit és amellet igyekezék még a sereget a gyülekezőkkel megerősíteni. Lőrinc pap vezetése alatt a Bácskába, Barabás pap vezetése alatt Eger felé küldött egy-egy csapatot. Mindkettőnek az volt a feladata, hogy küldetésük helyén szervezzék a felkelést, magukhoz vonják az ott gyülekezett kereszteseket és miután feladatukat elvégezték, csatlakozzának Dózsa főhadserégéhez. Maga Dózsa két hadtestet tartott magánál, amelyből egyiknek a vezetését Gergely nevű testvérére bízta. Dózsa a közvetlen irányítás alatt tartott két hadtesttel haladéktalanul elindult — nem a török határ, hanem minden magyarországi parasztnozgalmat kimeríthetetlen ősi erőforrása, az Alföld felé. Keresztesháborúról tehát már szó sincs. A nemes urak belekényszerítették a jobbagyságot a forradalomba. A néhány nap mulva Ceglédre érkező Dózsa már nyíltan forradalmi beszédet tart, amely egyúttal megadja a mozgalom programját is.

De ki volt az a Dózsa, aki országos pompával királyi vezérrel avatott emberből rövid néhány hét leforgása alatt a forradalmi magyar parasztság vezérévé emelkedett.

Az egykorú feljegyzések nagyobbrészt csak dühtől eltorzult hangú leírásokat adnak róla. Csak, mint a „latort“ „szörnyetget“ és „bűnök párnáját“ emlegetik. Még nevét is eltulajdonították tőle és csak mint Székely Györgyöt emlegetik. Ezen a néven bélyegezte meg „örök időkre“ szóló gyalázzattal a parasztforradalmat követő nemesi törvényhozás is.

Ezek a leírások természetesen csupán leíróikra jellemzők. Tény, hogy megbízható leírások hiányában Dózsa György alakja némiképpen elmosódik. Tettei azonban még ellenséges feldolgozásban is egészen más képet adnak, mint a reá dobált gyalázó jelzők.

Mindenekelőtt kétségtelen, hogy jeles harcos és kitűnő szervező volt, aki a török felett kivívott vezéri és egyéni diadalai jutalmául kapta a fővezéri megbízást, amelyet mindvégig szakértelemmel és kemény férfiassággal töltött be. Nem volt jobbágy. Székely „kurtanemesi“ családból származott, tehát abból a rétegből, melyet gazdasági helyzete a legközelebb hoz a parasztsághoz. Születési évi teljesen bizonytalan. A személyleírásokat véve alapul, körülbelül negyven éves lehetett a nagy parasztforradalom idejében. Így fiatalságában nem egyszer volt alkalma látni és hallani a főurak túlkapásait. Még, gyermek volt, amikor 1484-ben az erdélyi jobbágyok keltek fel nemes uraik ellen és gyilkolták, pusztították őket. 1492-ben a székelyek kelnek fel az őket elnyomó Báthori vajda kegyetlenkedései és zsarolásai ellen. Sőt csupán 8 évvel a forradalom előtt történt, hogy a „Székelyország lakói és az egész Székelyföldön levő székelyeknek közönségesen minden felső és alsó rendben levői“ gyűlést tartottak Agyagfalván, hogy „különféle egyenetlenségeket és hitvány szokásokat eltörölnének és elhagynának“, „mert a békességnek ellenkezője: az irígység és az egyenességnek ellensége: a kevelység, minden nagy országokat elpusztítanak és az előbbeni állapotjukban megrontanak“. A székelyeknek ez a „minden rendűekhez“ egyformán szóló demokratizmusa él Dózsában. Náluk még él a régi vagyonközösségnek, egyenlő bánásmódon alapuló rendszernek valamelyes maradványa. Dózsának kirívó ellentétként kellett éreznie a dolgozók élete és a henyélő főurak túlkapásai között lévő ellentétet. Mindamellet kétségtelennek látszik, hogy nem készült tudatosan a forradalomra, csupán a szükséges előfeltételek voltak meg benne, hogy adott körülmények között forradalmárrá legyen. Eleinte lelkiismeretes gonddal követett el minden tőle telhetőt a török elleni hadjárat előkészítésére. De nem hagyta seregét cserben akkor sem, mikor a nemesség megváltozott magatartása önvédelmi harcba kergette bele a keresztes jelvényt öltött parasztságot.

Igaza lehet életrajzírójának, Márki Sándornak, hogy a „forradalmi helyzetbe — melyet nem ő teremtet — beletalálta magát“. Vagy talán éppen a forradalmi helyzetben talált magára a nagy parasztforradalom vezére, aki szívvel-lélekkel, tömeghaláltól és saját kínos halálától meg nem riadó hősiességgel tette magává a jobbágyok ügyét. Hogy mennyiben vált szívügyévé a job-

bágy szabadságharc, arról tanulságot tesznek azok a beszédei, amelyek bizonyára töredékben és nem teljesen pontos feljegyzésekben maradtak ránk.

Czegledi beszéde nemcsak magát a vezért, hanem seregének gondolkodásmódját, a parasztlázadás célkitűzéseit és egész programját megvilágítja. A beszéd szövegét Márki a történelmi kritika alkalmazásával hitelesíti, de elfelejtí átfordítani mai magyar nyelvre. A beszéd mai magyar nyelvre fordítva így hangzik:

Dózsa előrebocsátotta, hogy fiatal korában nem levén alkalma tanulnia, mondanivalóját cifrázatlanul adja elő és mindjárt rátért a nemesek közismert bűneire:

„A nemesek elfelejtik, hogy csak az igazi bátorság nemesít és minduntalan az ősök érdemeire hivatkoznak. Pedig ne a nagy urak, hanem a szegény emberek társaságát keresse, aki nemesedni kíván. Mert a szegény ember nem irigykedik és becsülettel viselkedik azzal szemben, aki őt megbecsüli.

Ne mondják azt se, hogy az osztálykülönbség az Isten műve és parancsa. Mert hiszen Ádám és Éva idejében nem volt király, császár, nagy urak és nemesség. Ha tehát mindnyájunknak egy ősapánk és anyánk volt — akkor született urak sincsenek.

Azonban a régi Rómában is, mely az egész világot uralkodott, voltak ugyan nemesek, de ezek nem gazdagságukkal, hanem szerénységükkel és vitézségükkel szereztek hírnevet. A híres Fábiosok és Fabriciusok mind megfógták az eke szarvát is. Nem háltak puha ágyon, hanem nádkévé.

Ma pedig az elfajult gonosz nemesek nemcsak a maguk vagyonát verik el, hanem a másokét is elveszik. Feslett életet folytatnak, részegeskednek, kendőzik magukat és majmolják a divatot. Minden léha vágyukat kielégítik és egy-egy éjszaka néha hosszú jobbágyéletek egész keresményét pazarolják el. A tiszta vizet nem szenvedik. Egyszerű ételekre sohasem fanyalodnak, mert igazában sohasem éhesek. De az asztalaik görnyednek a drága boroktól és fácánoktól. Még arra is ügyelnek, hogy tartsák a kezüket, mikor nyúl, csirke- vagy más peccenyét szelnek föl.

Megbecstelenítik az isteni és emberi jogot, mert az igazságot pénzzel hallgattatják el. Megvesztegetéssel jutnak el az ítéletekhez. De tehetnek bármit, mert úgysem bünhődnek meg érte. Meg is tesznek minden istentelenséget. Házasságtörők és buja szenvedélyek rabjai. Nem kímélik az özvegyek és leányok jó hírnevét és még a parasztnok menyasszonyai iránt is toladódk. De aki szemükbe mondja ezt az igazságot, jaj annak. Ha azonban megszorulnak, ikernek mindent, fogadkoznak, mint a kikéző vőfélyek. De a szavukra nincs mit adni, mert állhatatlanok.

Húzzák-vonják a népet és ebből nem csinálnak lelkiismereti kérdést. Könnyebb feladat volna megolvasni tavasszal a fűszálakat, nyáron a búzakalászt, ősszel a termést és télen a hópolyheket és a derült ég csillagait, vagy a sivatag homokszemeit, mint elmondani bűneiket.

(folyt. köv.)

Stolte István Miklós

Világszemle

Franciaország már több mint három hónapja kilépett a háborúból, de a francia összeomlásnak hatása tulajdonképpen csak most mutatkozik meg. A francia uralkodó osztály árulása, az ország átengedése a fasizmusnak — úgy látszik — mind több követőre talál a kisállamok sorában. Mindenütt, ahol a népi elégedettség a birtokban lévők előjogait veszélyezteti, könnyen megtörténhet, hogy inkább idegen imperialista hatalomnak szolgáltatják ki az országot, semhogy saját népük követeléseinek eleget tegyenek.

Ez a tendencia mutatkozott meg már a nemrég lezajlott bécsi tárgyalások idején Románia részéről és ugyanezt az irányt lehet több más kisállam külpolitikájában is felfedezni.

A francia összeomlás előtt még német hivatalos helyeken is, hallottunk olyan hangokat, hogy a háború folyamán megszállott idegen területek Európa újjärendezése alkalmával ismét visszanyerik önállóságukat, hogy csupán a helytelen és erőszakos módon megkötött versaillesi békeszerződések megszüntetéséről van szó — és közben a megszállott Lengyelországot, Elzász-Lotharingiát, Luxemburgot véglegesen, mint német tartományokat csatolták a Német Birodalomhoz, több, mint valószínű, hogy ugyanezen sorsra kerülnek a többi megszállás alatt álló országok és országrészek is: Belgium, Hollandia, Dánia, Norvégia, bizonyítékaul annak, hogy nem egy elhibázott és rossz Európa-rende-zés megsemmisítése, hanem tisztán imperialista célok vezeték a háborúzókat, úgy egyik, mint másik oldalon. Még nyilvánvalóbbá válik ez, ha hozzávesszük a fentiekhez az olaszok terjeszkedését az afrikai gyarmatokon, Brit-Szomáli elfoglalását, Egyiptom megtámadását, Japán távolkeleti hódításait, Indokína megszállását, Holland-India fenyegetését. Ugyanezt bizonyítja Angliának legutóbbi támadása Dakar ellen, amivel nyilvánvalóan bebizonyította, hogy szándékában van a francia birtokokat megkaparintani.

De nem csak a ma már háborúzó államokra lehet mondani, hogy imperialisták. Ugyanez vonatkozik Északamerikára is, annak ellenére, hogy ott még nem fegyveres erőszakkal, hanem egyelőre csak diplomáciával dolgoznak. Mi lenne más a nyugati félteke szigetvilágának „kikölcsönzése”, a hadihajóbázisok „bérbevétele” stb. És most, amikor a német—olasz—japán hármasság egyezmény létrejött, ami véglegesen bebizonyította a szerződő államok terjeszkedési, imperialista szándékait, Amerika még idegesebben készülődik a háborúra. Megfeszített energiával fegyverkezik, mind újabb és újabb hadihiteleket szavaztat meg a kongresszussal és egyre fenyegetőbben lép fel a Csendes-óceánon terjeszkedő japán imperializmussal szemben, mivel ez veszélyezteti leginkább hatalmát a világtengereken.

Mindezt összevéve tehát a mai háború egyetlen küzdőfele sem vonhatja ki magát az imperializmus vádjá alól. Ennek az imperializmusnak szenvedő szereplői a kisállamok, melyek akarva, nem-

akarva belesodródta a mai háborúba és elvesztették függetlenségüket, szabadságukat.

Augusztus folyamán jelentette a Havas-ügynökség, hogy az Általános Szakszervezeti Szövetség (CGT) egyik toulousei gyűlésén azt a határozatot hozta, hogy „szakít az osztályharc ideológiájával”. Ez a gyűlés jelentős dátuma a francia szakszervezeti és reformista mozgalomnak. Azt osztálytudatos munkásságnak sikerült hosszú harcok után 1936-ban a szakszervezeti egység létrehozása. Az egységes szakszervezetekbe tömegesen iratkozott be a francia munkásság úgy, hogy rövidesen 5 millió tagot számlált a Szövetség és jelentős tényezőjévé vált ezáltal a közéletnek. Nehéz, hosszú harcok, tömeggyűlések, sztrájkok, tüntetések, üzemmegszállások árán sikerült is akkoriban a francia munkásságnak kiharcolnia a negyvenórás munkahetet, a fizetéses szabadságot és más munkásjogokat. A tőke kénytelen volt ideiglenesen visszavonulni.

Persze csak rövid időre. Megindult a tőke menekülése az országból és ezzel egyidőben a frank értékének tudatos lemorzsolása és az áremelés, hogy így egyensúlyozzák a kiharcolt, bér-emelést. És Jouhaux, Belin és a többiek — kezükre jártak a „kétszázaknak” és ezáltal ők maguk járultak hozzá a szakszervezeti egység széttöbbitéséhez. Azután következett a sajtókampány. A bankok és a külföldi reakció nem kímélték a pénzt és a titkos alapok megtalálták az utat a Belinekhez, akik sárga sajtójukban nem a munkásgyermekek tejéért, de a „baloldali kilengések” ellen küzdöttek. Persze, akkor még nem merészkedtek napfényre. Akkor még nem léptek fel az osztályharc ellen. Ellenkezőleg. Az osztályharcért léptek síkra, — csak épen az osztályharcos elemeket zárják ki a mozgalmakból. Nem az osztályharc ellen prédikáltak még, csak épen az osztályharc hatalmas országa ellen. A kétszáz család érdekében meg akarták „tisztítani” a szakszervezeteket legbátrabb, legtudatosabb tagjaitól és elszigetelni akarták a tagokat a keleti befolyástól. Tervük nyílt volt: a szakszervezeteket a munkások várából azok egérfogójává tenni.

Azután jött a háború. A háború a nyersanyagok, profitok és piacok új felosztásáért. És a Blumok, Jouhauxok és Belinek most is helyükön voltak. Felbontották az egységfontot, kizárták az öntudatos tagokat a szervezetekből, míg sikerült is nekik az 5 millió tagot számláló szervezetet 1 millió tagot számláló szervezetté rontani. Azután megkötötték az iparbárokkal a „várbéke”-szerződést, amelyben hiánkőfelhatalmazást adtak az iparbároknak a szociális kérdés tetszés szerinti megoldására. „A demokrácia háborújában” — jelentették ki a reformista vezetők — nincs helye az osztályharcnak. Az osztályharcot „el kell napolni”.

Most, hogy a tőke a háborúban vereséget szenvedett, a reformista vezérek a szakszervezeti szövetséget korporációs szervvé alakítják a tekintélyuralmi reakció szolgálatában.

Belgiumból körülbelül egyidőben szintén azt jelentik, hogy de Man a „szociáldemokrácia „hivatását“ befejezettnek jelentette ki és felhívást intézett a munkássághoz az egységpárt megalakítására. A bankárok, iparbárok, a rexisták és minden más reakció-sok, mint pl. a flamand nacionalisták egy pártba kell hogy lépjenek a munkássággal. A 8 millió lakosú országban a 600 ezer tagot számláló munkáspárt 64 képviselőjével és erős szakszervezeteivel jelentős tényező volt. De a vezetők előtt nem a munkásérdekek lebegtek. A Spaak-ok és a Manok az angol-francia imperializmus szolgálatában állottak. Most pedig felhívják a munkásságot, hogy kapituláljon urai előtt, maga robbantsa fel szervezeteit és boruljon a reakció karjaiba.

Dániából és más országokból is hasonló hírek jönnek. A reformizmus felbomlóban van. A tőke haldoklása egyúttal a reformizmus haldoklását is jelenti. Akadt olyan ember, aki ezt már 1927-ben látta és megjósolta. Ha cég csődbe jut, a fiókület sem virulhat. De ez a csőd csak a vezetőkre vonatkozhat. A tőmegek meg fogják találni helyüket az új keretek között.

A munkáspártok megkezdték harcukat Luiz Carlos Prestes brazil munkásvezér kiszabadításáért, aki már négy éve él a börtönben, de szellemi frisseséget és munkakedvét teljesen megőrizte. Most valószínűleg az USA befolyására, mert Prestes harcolt az USA gazdasági térhódítása ellen Latin Amerikában és mert börtönben is szimbóluma és zászlaja a brazil munkásságnak, új és olyan bűnügyi pört indítottak ellene, amelynek büntetése halál is lehet annak dacára, hogy Prestes ezt a bűnt nem követte el.

A világot legjobban érdeklő események kétségkívül Berlin és Rómában játszódtak le mosanában. Ribbentrop római megbeszélései és Cianó gróf berlini tárgyalásai, valamint Sunner, spanyol belügyminiszter németországi látogatása minden bizonnyal a háború és a világpolitikai helyzet újabb eseményeinek előhírnöke.

Néhány nappal ezelőtt megkötött német-olasz—japán három-egyezmény tulajdonképen még nem jelentkezett a gyakorlatban, mint hatóerő. De előre is meg lehet állapítani, hogy itt a szerződő államok imperialista érdekeinek összhangbahozásáról van szó. Erre nagy szükségük van, különösképen ma, amikor a gyarmati kérdés a világpolitika előterébe került és amikor úgy a diplomáciai, mint katonai tevékenység ezen a téren csúcsosodik ki.

Az európai hadszíntér ugyanis ismét befagyott, mint a németek nyugati offenzívája előtt. Most azonban ez a mozdulatlan-ság hosszabb ideig eltarthat. Mindkét fél erősen készül a végleges leszámolásra, amely megint csak szűrés nélküli, mozgásháború folyamán lehetséges, a Csatorna, mely Angliát az európai kontinenstől elzárja, mindezideig olyan akadályt jelentett a németeknek, amit nem voltak képesek a rendelkezésükre álló eszközökkel legyűrni.

Ezzel szemben sokkal nagyobb az aktivitás a gyarmatokon. Indonában, Afrikában, Közelkeleten.

Spanyolország csatlakozását a tengelyhez a napokra várják. Ez azt jelentené, hogy Anglia gibraltári pozíciói kerültek veszélybe. Ha Anglia elveszti Gibraltárt, egyetlen útja Indiába az afrikai partok mentén vezet. Éppen ezért nagy szüksége lenne Szenegália legnagyobb kikötőjére, Dakarra, amit a francia hatóságok azonban nem adnak ki kezükből. Ez talán részben megmagyarázza a nemrégii támadást Dakar ellen és Anglia erőlködését, hogy a francia gyarmatokat elszakítsa az anyaországtól.

Gibraltár és Suez. Ezért a két nagy tétért folyik most az elkeseredett küzdelem. Ha a Brit Világbirodalom ezeket a pontokat elveszti, menthetetlenül elvesztek a gyarmatok és koronabirtokok. Indiáról még kevesebbet írnak a lapok. Ennek a világ legnagyobb gyarmatának világpolitikai jelentőségéről keveset hallani. Pedig ez áll minden gyarmati háború, minden gyarmati összecsapás mögött. Ezt közelítik meg lassacskán az új imperialista hatalmak egyrészt keletről, másrészt nyugatról. Csak száz-kilóméterenként haladnak előre és ezer kilométerek válsztják el őket tőle, de kitartóan és állandóan közlednek feléje. Gibraltár és Suez, akármilyen messze vannak is Indiától, óriási lépéssel viszik közelebb a hódítókat céljukhoz.

Az Indiába vezető úton fekszik azután még sok más, ami miatt szintén érdemes a háborút minden viszontagság és szenvedés ellenére folytatni. Közelkelet petróleumja az a csábító hatalom, ami az imperialista képzeletet a legjobban izgatja. Mindez pedig kizsákmányolható területeket jelent. Olyan területeket, melyeken szintén emberek élnek, de ahol az elnyomás embertelen és az életviszonyok állathoz méltóak.

Terjeszd a HID-át

Szabotica, 1940. szeptember 30.

Szántó Árpád

A szt. barbarai halászhok

*Rövid regény közlését kezdjük a Hid mostani számában. Távoli az alföldi ember számára mesésen különös környe-
zetben játszódik le Anna Seghers regénye: A szent barbarai
halászhok. Szent Barbara egyike a sarkvidékekhez közelebbi
sziklák, fjordok, vad szirtek, alattomos zátonyok közt meg-
bújó hajósfalvaknak. Ahol csenevészek a fák, s ahol az ár-
pály-árdagály játéka roszszagú homokot hord a szűk öblök
padkájára, ahol a hegyek szinte a tenger vizébe szakadnak,
s ahol a halász-mécsessel világító falvacskák komor népére
csak az öblök kőszálain emelt világítótoronyok vetnek éles
fényt.*

*A romantikusan gazdagnak és kultúrálisan annyira fö-
löttünk állónak képzelt északi népek halászhvidékeinek durva,
nehézes, halhulladékon tengődő, roszszagú és hideg életéből
néhány hetet filmszerű gyorsasággal vettünk elénk az író.
Talán még a mi esett életünknel is vigasztalanabb az a zor-
don levegőjű, a meleg napot is olyan ritkán érző vidék
nyugtalan sorsa.* (l. i.)

A st. barbarai halászhok zendülését végül is befejezettek lehet-
tett tekinteni, mikor a halászhok az elmúlt négy esztendő bérfelté-
telei mellett nagy késéssel kihajóztak. Mondhatjuk úgy is, hogy a
zendülés igazában már véget ért, mikor Hull beszállították Port
Sebastianba és András, menekülés közben elpusztult a szirtek kö-
zött. A prefektus jelentette a fővárosnak, hogy az öbölben helyreállt
a nyugalom s rögtön el is utazott. St. Barbara most csakugyan
olyannak tünt, mint minden nyáron. De még sokáig, a katonák tá-
vozása után, s mikor a halászhok már a tengeren jártak, ott gubbasz-
tott a lázadás az üres, fehér, nyáriasan kopár vásártéren s nyugod-
tan gondolt gyermekeire, kiket megszült, felnevelt, ápolt és megőr-
zött az egyetlen célra, amiért érdemes volt élniök.

Hull október elején, hajnalban utazott el a kis, rozsdás parti
gőzössel St. Barbarába. A Margit-szigetről indult útnak. A port-
sebastiani zendülés után ezen a szigeten heverészte végig a nyarat
a kikötő egyik kocsmapadján. Sánta lábát, melybe golyót kapott,
mint ezt a köröző levél is hirdette, sikerült kigyógyítani.

Eső lógott a levegőben. A gépház mellett kis csapat birka bége-
tett. A sós levegő, az állatok és a gépolaj szaga összevegyült az át-
kelés egyetlen, édeskés illatában. Hull a korláton át azt a fehér
heget figyelte, melyet a hajó tépett fel a tengeren, amely begyógyult
és megint felszakadt és megint begyógyult és újra felszakadt. Arra
gondolt, hogy mindent nagyon pontosan meg kell jegyeznie, nemcsak
a heget, de a kapitány mellényén a gombokat, a madarakat a le-
vegőben, mindent, általában mindent. Mellette, egyetlen utas az álla-
tokon kívül, leány könyökölt a korláton. Fekete kócosságában lom-
hán szundikált a víz felett.

Ugy emlékezett, mintha ezt a sárga nyakbavető kendőt látta
volna már ide-odavillanni a Margit-sziget strandján, a katonák és

halászok között. Sovány testét kifacsarták a matrózok öklei, kiknek szerelméből arra sem futotta, hogy karpereceket húzzon barna, szálkavékony karjaira; ezt a testet hozta most vissza szülőfalujába. Hirtelen kedvet kapott erre a lányra. Beénte volna már, ha megérinthei a leány mellét, mielőtt a horizont szélén az a sáv ott földdé sűrűsödik. De a leány csak lófrált körülötte, a gépház fölé hajolt és lekiáltott a fűtőnek valamit. Hull átment a gőzös másik végébe. Olyan csalódást érzett, mintha jóég tudja, milyen nagyszerű nő, ültette volna fel. Megint a vízbe bámult. És megint kinzó vágyakozás fogta el, hogy mindent alaposan megjegyezzen, amit lát. Hirtelen arra gondolt, hogy mindez az értelmetlen szomjúság, a rút, sovány lány után s a vágy, hogy mindent meg akar jegyezni, talán nem is más, mint a halálfélelem, melyről hallott néha beszélni.

Déltájban megijedt. A barna sáv már több volt, mint homályos távolság; az volt a part. A part, mely a távcső cirkalmában szabályos körnek tünt, végig a szirtek mellett a kórakásszerű kunyhók, az árbócok a levegő eleven testébe dőttek hegyüket, a móló zarárvat lassan előretolja valaki és lezárja a keskeny, mély öblöt.

Még reménykedett, hogy történik közben valami, a gőzös megfordulhatott még, a partot elsöpörhette a tenger. De a gőzös felbőgött s a part most egyetlen lendülettel közelebb került. Aztán megint csend, szürke, álmos sodródás. Később ugrálni kezdett a hajóharang. A kikötőhídon két idevaló ember kuporgott az esőben. Kötél repült feléjük. A lány mélyen áthajolt a korláton.

— „Te sem híztál meg. Mária! . . .“

— „Mi közöd hozzá!“

Az egyik nevetett, a másik egészen fiatal még, feléje fordult s összehúzott szempillák mögül vizsgálta a leányt. Hullt is észrevette. Barna, közönyös arcát egy pillanatra kíváncsiság, reménykedés s enyhe gőg világította át, mikor szemügyre vette az idegent.

★

A kocsmáros ingujjával törölte le az asztalt és gyűlölködő tekintettel állította a poharat és az üveget az idegen vendég elé, aki drága pálinkát is tudott rendelni ebben az esztendőben, mikor honfitársainak a legközelebbi halászatig kenyérre sem futotta. Hull teleltötte a poharat és a vidék szokása szerint megkínálta szomszédját. Kedvűnek, hajómester a „Veronika“-ról gőgösen vékonyra szorított ajkakkal érintette meg a pohár szélét és szótlanul tette le.

A sötét ablaka mögött állott az asztal, ott poharaztak. Október eleje, délután. Az ég és a föld tompán és mozdulatlanul, ólomazúrkon és esőterhesen meredtek egymás felé, mint valamilyen irtózatossá hidraulikus prés fémlapjai. És hideg volt, nem éppen csípős, hanem az a lassan átható hideg, mely bepácolta a tárgyakat is, a kocsmasztalt, a falipolcon az üvegeket, a befagyott zenélő órát. A hajósok a fal mellett szorongtak, szűkösön egymás mellett, szálegyenesen, térdükön nyugtatott kezekkel. Nem fogyasztottak semmit s valószínűleg azért jöttek csak ide, hogy közösen hallgassanak. Olyan emberek egykedvű arckifejezésével bámultak maguk elé, akik céltalannak tartják a szófecsérlést, mert a vihar úgymint túloldítja a beszédet.

Hull elkecseregett. Miént jött ide? A világ tele volt meleg és vidám zugokkal, mindegyik nyitva állt előtte, miért nem utazott el, minek ül itt?

Az ablak mögött az ég vastag záporral zuhant a tengerbe. Hirtelen esteledett, váratlanul, észrevétlenül, alig valamivel szürkébben, mint a nappal. Mint egy kinyújtott kéz mutatójja, fordul körbe földön és égen a Margitsziget világítótornyának fénye, mintha övé lenne minden, amire reámutat, egy-egy rövid s aztán két hosszú villanással. Valahol nagyon messze, gőzös bögött fel, egészen úgy, mint a gyermek, aki sötétben felismeri anyját.

A kocsmáros felmászott a sötét asztalára s meggyújtotta a lámpát. A férfiak meg sem mozdultak. A lámpa fényétől, mely megpuhítja és összetereli az embereket, szempillájuk sem rebbent.

Hull az ablakra bámult. De az ablak mögött nem mutatkozott semmi. Teljesen besötétedett már. Csak az eső húzott sávokat a párák üvegen. Sötétablak jutott eszébe, egy másik kikötőből, nem is érrefelé, messze lent valahol. Az üveg ragadt a pizsoktól, az üveg mögött dinnyeék dagadtak halomban, egyiket meg is szegték, a dinnye leve cukrozott gyöngyökben fagyott meg, a húsos karéjon szűnyogok táncoltak. A keskeny uccában sűrűn tapadtak egymáshoz a házak, a fényes és maróan fájdalmas hőség lezabálta az ember fejéről a koponyacsontot. Hull rendületlenül bámulta a dinnyét. A karéj olyan üdének tűnt, olyan nedvdúsan és párolgóan kínálkozott, hogy kosz és szűnyogok ellenére is kedvet kapott reá. Néha felnyilt az ajtó, ilyenkor vékony kis hangok szivárogtak elő, valamilyen fahangszer adta ki ezeket, az istenverte fekete dallamokra emlékeztette ez a hang, fehér ember soha nem tud ilyet összehozni.

Hallgattak. Állhatatos időközökben keringetg a világítótorny fénye, a sötét falat érintette, az árnyékba merült arcokat. Karjaiban olyannak tűnt a kocsmá, mintha künn a sötétben úszna; valahol, tartalmával és lakóival együtt, mint a hajók a viharban. A hajósok mereven bámészkodtak. Talán nem is gondoltak semmire, talán egész rendkívüli dolgokon törték a fejüket.

„Ha megtalálnak és elesípnék“ gondolta Hull, „akkor soha többé nem lesz más barátom, csak ezek itt, soha többé nem ülhetek kocsmában, soha többé nem hallok azokat a vékony kis hangokat s nem ehetem többé olyan dinnyét.“

Találomra rendelt eddig. Most nekivadult, három, négy poharat hajtott fel egymásután. A halászkok elfogódottság nélkül és közönyösen bámulták, Torkát összeszorította eddig valami, most enyhült ez a szorítás, szája lassan átmelegedett, torka, szíve már gyanítottak valamit, mindjárt be fog következni, amit vár, mellében hőséget érzett, most már közel járt hozzá, felugrott.

Milyen egyszerű minden. Még el is mehetett innen. Senki nem ismerte fel. Egyetlen ember sem tudta még, hogy ő Hull, a sebastiani Hull. Ha később megtudják, talán azt gondolják majd, hogy elég gyalázat. De a gőzös, mellyel ideérkezett, holnap reggel vissza is viszi. Margitszigetről tucatjával indultak naponta hajók minden elképzelhető kikötő felé. Persze, hogy gyalázat. De odaát elolvad a

gyalázat a forró napsütésben. Milyen egyszerű minden! Felugrott, pénzdarabot dobott az asztalra, elrohant, becsapta maga mögött az ajtót. Lerohant a meredek ösvényen, mely a kikötőhöz vezetett, bemászott a kabinba, kétségbeesetten várta, hogy megkonduljon a hájóharang. Végre elindultak. Felment a fedélzetre. Ez itt St. Barbara — s amilyen ijesztő gyorsasággal nőtt meg nagyra tegnap, úgy zsugorodott most kisebbre, egyre kisebbre.

Hull összerázkódott. A pohár üresen állott előtte, csak peremén ragadt a lélekzet párája, különben semmi. Most ő is térdén nyugtatta kezeit, mint a többiek. Körülnézett, lassan megtudta már különböztetni az arcokat és egyenként meg is jegyezte.

*

A kocsmáros, aki eddig a söntésasztalon szundított, most fülelni kezdett. Aztán rögtön kisetett. A szoba mozgalommal telt meg. Az egyik vakaródzott, a másik lábával súrolta a padlót. Figyeltek. Forró rekedt hang csattant fel odakint, morgás és léptek visszhangzottak. A lány érkezett meg, akivel együtt utazott a gőzösön. Csuromvizesen és tapadó ruhákban lépett be, egérre emlékeztetett, amely megfürdött a tócsában. Tagjai, motyója, szoknyája csöpögtek a nedvességtől. Kisírt arcát a falnak fordította, így osont végig a szobán. Felugrott a lépcsőre, megegyeszer visszafordult és szabad kezével megindította a zenélő órát. Valaki megszólalt:

— „Desak, ez aztán a fogadtatás!”

A kocsmáros csendesesen felelte:

„Már reggel megérkezett, nem akarom, hogy odalent csavarogjon. Aki valamit akar tőle, jöjjön ide.”

Most sűrűbben nyílt az ajtó. Puha, széles léptekkel érkeztek, mintha vízen járnának. A kocsmáros kedvetlenül állott fel, ha valaki italt rendelt, bosszúsan töltött a poharakba, aztán visszakushadt az asztalra. Kis idő múlva lejött a leány. Odafönn megszépítkezett; mégis, hogy ázottan és fagyottan lépett be, meztelen nyaka, mint egy halszáлка, olyan sovány. Kócos fekete fürtjei, még mindig nedvesen tapadtak. Hull, mint mindenki arra gondolt, hogy szeretné megmarkolni, szeretne aludni vele, testének éles szögleteit testén érezni. A leány elsietett mellette és háta mögött kezdett motozni. Nem fordult hátra. Hallotta, hogy valaki ezt kiáltja: „Gyerünk Mária!” Mária füttyentett, cipősarkai koppantak. Fiatal fiú ült Hullal szemben, úgy rémlett, látta már valahol. Hull vállain át bámult mozdulatlan merevséggel a lányra, fiatal, barna arca még üdébbnek tűnt és megszépült a vágyakozástól. A leány énekelni kezdett.

„Az öreg Kedel kapitány feleségének ülepén

Igazán elfér, aki csak akar —

Vaubert gróf és fiai is ott töltik a telet, akárcsak én:

Kedel kapitány feleségének alsószoknyája mindenkit betakar.

És az imádnivaló godel-i urak

És Sebastianból a fiatal Bredel

És az öreg Bredel is megtalálja néha oda az utat

S még a kapitány úr is ott telet.”

A fiú, aki Hullal szemközt ült, fejét Kedennek vállára hajtotta.

és mosolygott. A lány összekulcsolta tarkóján kezeit, hegyes könyökből, testének minden sarkából és szögletéből, mint lehasított kődarab éles szegleteiből, apró szikrák csaptak elő. Tovább énekelt:

„Az Alessia, mikor Sebastianban kikötött“

A fiú tápanyitott szemekkel hajolt az asztalra. De most már egyenesen Hull arcába bámult. S akik jobbra és balfelé ültek tőle, önkénytelenül mind reáfigyeltek most. Aztán valamennyien csak őt bámulták. Hull nyugtalankodni kezdett. Kihúzta magát, az asztalra meredt. A pillantások mereven és ellenségesen tapadtak reá, mintha megkövetelnék, hogy nézzen farkasszemet velük, mert ezt éppen tőle el is várják. A fiú mélyen lélekzett és ültében a falnak dőlt. Pillantása még mindig Hull szájára tapadt.

Hull csakugyan látta már egyszer ezt a fiút, reggel, a kikötőben.

Éppen szónokolni kezdett Hull, mikor Kedennek odaszólt valamit a fiúnak, aki összeráncolt homlokkal, kedvetlenül nagyta el a söntést. A küszöbön tétován megállt még, mintha remélné, hogy visszahívják. Azután lerohant a part felé s befordult azon a keskeny ösvényen, melyet csak az idevalósiak ismertek és használtak, a szirttek között. Léptei mögött a sötétben esőtől jóllakottan ásitozott a tengen. Csak itt-ott villant meg egy-egy szirt körül valami fehér tajték.

(Folyt. köv.)

Anna Seghers

Figyelő

A drágaság elleni küzdelem

„Az árak állandó emelkedése közepette közvéleményünk világosan látja, hogy az üzének, haszonlesők, egyes gyárosok és nagykereskedők zavartalanul gazdagodnak a széles fogyasztó tömegek rovására. A drágaság kérdése nemcsak jelentős gazdasági, hanem sokkal súlyosabb társadalmi kérdéssé vált . . .“ POLITIKA, 1940. IV. 25.

A drágaság elleni harc a közérdeklődés homlokterében áll. Után, üzletben, piacon, kávéházban, gyűlésen, az ujságok és folyóiratok hasábjain állandó téma. Mindenki panaszkodik: a pénzember, a gyáros, a nagykereskedő, a földbirtokos, a szaladgáló kisember, a hivatalnok, a munkás, a paraszt. A hullámok mind nagyobbak és nagyobbak, megszüntetni, megállítani senki sem képes.

Mindenki az árak emelkedésére panaszkodik, pedig ez a jelenség nem bír olyan nagy fontossággal, amilyennel illetik. Hiszen volt már máskor is 400 dinár a búza és a panasz nem volt olyan nagy, mint ma. A kérdés magvát az árak színvonala csak részben érinti. Ha az árak emelkednek és ugyanakkor a munkabér is hasonló mértékben emelkedik, nincs semmi baj, illetve semmivel több baj, mint azelőtt. Sőt előfordulhat kivételesen az a helyzet is, hogy az árak

emelkednek és olcsóság van, t. i. ha a munkabérek még nagyobb mértékben emelkednek.

A lényeg tehát az árak és a munkabérek egymáshoz való viszonyában rejlik. Véleményünket a drágaságról ez a két tényező határozza meg. A pénzben kifejezett ár csak egyik kísérő jelensége a beálló változásoknak és korántsem okozója a bajnak. Az 1928-1933 között lezajlott gazdasági világválság idején pl. az árak estek, de a munkabérek és általában a kereseti lehetőségek sokkal nagyobb mértékben csökkentek és ezért akkor is — az áresések ellenére — drágaságról beszéltek az emberek.

A kérdés lényegét érinti és ezért ki kell kutatnunk, mitől függ az árak és a munkabérek színvonala. Két tényező jön itt számításba: az árúk és a munkaerő tulajdonosainak, a tőkés és a munkásosztály egymáshoz való viszonya a döntő. Ha a tőkés osztálynak, osztályszervezetei útján sikerül a munkásság munkabérét alacsony színvonalon tartani, ugyanakkor pedig a forgalomba bocsájtott árúk árait felemelni, romlik a dolgozók gazdasági helyzete és drágaságról kell beszélni. És fordítva: ha a dolgozóknak osztályszervezeteik által sikerül béreik emelését kikényszeríteni, ugyanakkor pedig az árakat is a volt színvonalon tartani (ami csaknem lehetetlenség), olcsóság lép fel.

A dolgozók harca a magasabb munkabérért olyan régi, amilyen régi az osztálytársadalom. A harcban alkalmazott módszerek közül legjobban a szervezett, egyöntetű fellépés bizonyult hatásosnak. Ezt a szellemet fejlesztik és tartják életben a dolgozók osztályharcos szervezetei, érthető tehát, hogy a tőkés osztály minden eszközzel azok beszüntetésén fáradozik. Elsősorban azért, mert ezek a szervezetek minden olyan intézkedést, amely a dolgozó tömegek kárára menne, idejekorán észrevesznek, a köztudatba dobnak és harcolnak ellenük. Az osztályszervezetek épsége és sérthetetlensége tehát a dolgozó osztályok elsőrangú életérdeke. Korunk nagy igazságtalanságai közé tartozik, hogy sok európai államban sikerült a tőkés osztálynak a dolgozók osztályharcos szervezeteit erőszakos eszközökkel felfüggeszteni. Ilyen országokban a dolgozók más eszközökhöz kénytelenek folyamodni, hogy léteérdekeiket megvédjék.

A drágaság akkor kezdődik, amikor a társadalom túlnyomó többségét képező dolgozó osztályok kénytelenek életszínvonalukat csökkenteni. Az életszínvonal leszállításában van bizonyos fokozatosság: Először, le kell mondani a szórakozásról, a mozi-ról, színházról, újságról, könyvről, rádióról — fel kell tehát számolni az u. n. kultúréletet. Ha a drágaság fokozódik, olcsóbb lakásba kell költözni, kevesebb ruhát és cipőt venni és foltozni a régit. Végül kevesebb kosárpénzt adni a feleségnek, azaz csökkenteni a kenyér-, liszt-, hús-, cukor- és vaj-adagot.

Mi minden következik ebből?

A kulturális élet igényeiről való lemondás sivárrá teszi nem csak a hétköznapot, hanem az ünnepet is. Fokozott tájékozatlanság az élet nagy kérdéseiben és a hétköznapok mindenkori eseményeiben. Az olcsóbb lakás természetesen rosszabb: a falak nedvesek, a kályha nem fűt, a levegő fülledt, az ételszag átjárja a szobát, ahol többen

alszának. Ebből tüdőbaj, gyomorbetegség, reuma és lábfagyás következik. A ruha és lábbeli hiánya is ilyen irányban hat. Mindezt betetőzi az ízetlen és tartalmatlan táplálék.

Mivel több emberrel történik ez meg, annál inkább *társadalmi* jelentőségű kérdés a drágaság és annál inkább foglalkozik vele a nyilvánosság. Csak természetesen nem mindig szakszerűen. Sokan a baj okát egyesek elvetemültségében látják, mások megint különféle elavult módszerek benemartásában stb. Pedig *társadalmi* jelenségek okai sohasem erednek az egyének elhatározásából. Az egyének csak kifejezői és végrehajtói bizonyos társadalmi erők akarátának. A társadalmi erőket pedig sohasem lehet egyénekre boncolni, mert ezáltal megszűnik társadalmi mivoltuk.

Társadalmi erők számítható pl. a tőkés-osztály, a parasztság, a munkásosztály, a középosztály stb. Mindezen rétegeknek meg vannak a többé-kevésbé hatásos érdekszervezeteik, amelyekkel érdekeiket megvédik, akarataikat kifejezik és lehetőleg végrehajtják — társadalmi szerepüket meghatározzák.

A társadalmi erők egymáshoz való viszonya mindig változik, mert az élet fejlődésének általános törvényeit követi. Az erők növekednek, hanyatlanak, egyik vagy másik irányban hatnak, harcolnak egymással stb. Ezeket nem hagyva figyelmen kívül könnyű lesz kikutatni, mily társadalmi erők érdeke és akarata a drágaság.

A drágaság, mint társadalmi tünet gazdasági válságok és háborúk idején növi ki magát elsőrangú társadalmi kérdéssé. A válság lényegéhez tartozik, hogy a felszaporodott árúképzleteket nem lehet eladni és ezért a gyárak leállnak, a kereskedelem alábbhagy és a tőkének jövedelme csökken. Ilyen helyzetből kiutat a tőkés rendszer hívei a terjeszkedés politikájában látják, másszóval idegen piacok meghódításában, ahová a felhalmozott árútöbbleteket el lehetne helyezni. Mivel azonban a másik állam tőkései is védik a maguk piacait és fegyveres támadásra fegyveresen hajlandók felelni, fegyverkezési verseny indul meg a riválisok között és eluralkodik a háborús légkör. Ilyen légkörben a kiadások két oknál fogva növekszenek: a fegyverkezés emelkedő kiadásai és a belső ellenálló erők leszerelése miatt. A már bekövetkezett háborúban ezek a kiadások ugrászerűen emelkedtek (hogy a frontkatonának a harchoz mirdene meglegyen, 12 embernek kell dolgoznia: Anglia két nap alatt elkölt háborúra annyit, amennyit Jugoszlávia egész évi költségvetése kitesz; Németország háborús készülődése Jugoszlávia száz évi költségvetésének megfelelő összegbe került stb.). Ilyen kiadásokat a korábbi eszközökből már nem lehet fedezni és új jövedelmi források után kell nézni.

A megnövekedett terheket egyik társadalmi osztály sem akarja magára vállalni. Az uralmon lévő tehát rákényszeríti azokat a többire, míg magát kivonja alóluk.

A terhek áthárítására több eszköz van. A legelső egyik az u. n. infláció — magyarul a mesterséges pénzbiőség előidézése. Ez alatt a bankóprés szabadjára eresztését kell érteni, vagyis az arany alapot nélkülöző pénz szaporítását és értékének rohamos csökkentését. Nálunk a múlt év augusztusa óta megkétyszerződött a bankje-

gyek összege. Ennek folytán az árak hihetetlen magasságba szökkennek és a munkabérek csigalassúságú emelkedése messze mögöttük marad. A másik eszköz a bérmozgalmak betiltása, miáltal megszűnik a lehetősége annak, hogy a dolgozók ezúton vívják ki a magasabb munkabéreket. Ugyancsak hatásos eszköz a munkanap meghosszabbítása. A tőkések kartellbe és trösztökbe tömörülnek és úgy a munkásaikkal, mint a vevőikkel szemben egységesen lépnek fel. Ha sztrájk van, nem veszik fel egymás munkásait. Egységes árat határoznak meg, amely alatt egyikük sem szolgál ki árút és felosztják maguk között a piacokat úgy belföldön, mint külföldön. Mind-ezen intézkedéseket divatos jelszavakkal takarják le, mint pl. „általános takarékoság“, „dolgozzunk többet — likvidáljuk a lustaságot“, „kevés a nép pénze — nyomjunk többet“ stb. Ezekhez az intézkedésekhez tartozik még a forgalmi és a fogyasztási adónemek szaporítása, mint a legáltalánosabb fogyasztási cikkek különadóval való megterhelése. Miután a gyáros és a kereskedő ezeket az adókat az árú árába kalkulálják, világos, hogy ismét a legszélesebb rétegek fizetik ezt is.

A fentiekből látható, hogy éppen azok a rétegek, amelyeknek a jövedelme válság vagy háború idején csökken, vagy teljesen meg is szűnik, viselik a rendkívüli állapotok csaknem minden költségét.

Kis államokban a kérdés még jobban komplikálódik. Itt nem csak a belső társadalmi erők egymáshoz való viszonyáról van szó, hanem még a szomszédos nagyhatalom is mint tényező lép fel. Egyszerűen megparancsolja a kicsinek, ha békét akar, lépjen vele üzleti összeköttetésbe: adjon el neki gabonát és nyersanyagot és vegyen tőle cserébe ipari cikkeket. Ha a kisállam nem keres másik nagyhatalomnál támogatást, kénytelen elfogadni az ajánlott feltételeket és ezzel egyszersmind kiszolgáltatni minden vagyonát a szomszédnak. Gabonát és nyersanyagot szállít a nagyhatalom által megszabott áron, amely rendszerint alacsonyabb a belföldi árnál, ugyanakkor ipari cikkeket vásárol nála, miáltal hazai ipara mindjobban visszafejlődik. A fokozott kivitel erősen csökkent a belföldi gabonakészleteket, ezért a gabona árai is felfelé ívelnek. Megindul az árdrágítás, árúrejtegetés, lelkiismeretlen spekuláció stb., amely tünetek már aligha szüntethetők meg.

Mindezek a körülmények járultak ahhoz, hogy Jugoszláviában múlt év szeptembere óta a táplálkozás 61%-kal, a ruházkodás 42%-kal és a fűtés, világítás 43%-kal emelkedett, viszont a munkabér csaknem megtartotta eredeti színvonalát.

Sokan azt hiszik, hogy a gabona árának emelkedése legalább a parasztságnak kedvez. Ez azonban csak földbirtokosokra és a zsíroparasztoakra áll. A törpebirtokos szegényparasztoknak, de különösen a napszámos földmunkásnak alig van annyi gabonája, hogy a telet valahogy kihúzza. Az árak emelkedése őt tehát épp annyira, vagy talán még jobban gondba ejti, mint a városi kétkézi munkást.

A drágaság elleni küzdelem eredményeit illetően a sajtó igen pesszimiztikusan in A beográdi „Politika“ szerint „A drágaság ellen nálunk alkalmazott módszerek a rossz szervezés és az intézkedések lomhasága miatt csődöt mondtak. Az állam határozatlanok és

tehetlenné bizonyult. Nyolc hónap küzdelme eredménytelen maradt. Az üzérkedés és a fogyasztó tömegek rovására történő, meg nem engedhető gazdagodás elleni harcban a hivatott tényezők nem csak határozatlanok voltak, hanem éretlenek is arra, hogy a mai sorsdöntő viszonyokban a háborús meggazdagodást gyökerestől kiirtsák.“ Pesszimizmussal azonban még egy kérdés sem nyert elintézését, annál is inkább, mert a drágaság ellen igenis lehet eredményesen küzdeni. Ebbe a küzdelembe tevékenyen be kell vonni a legjobban érdekelt és a terheket legjobban érző széles néprétegeket és azok érdekképviselőit. Ezeknek első dolga volna a kartellek, a trösztök, a nagykereskedők, a földhírtokosok egész üzletvezetését ellenőrzés alá venni, a dolgozók bérmozgalmainak és szervezkedésének teljes szabadságot biztosítani, a széles néprétegekben fogyasztási szövetkezetek hálózatát kiépíteni. Joguk és kötelességük volna az árak megállapítása és a szigorú büntetések kirovása. A hatóságoktól zavartalan működést, sőt támogatást élveznének. A büntetésekből befolyó összegeket a szegények támogatására fordítanák. A mai rendkívüli viszonyokban csak ilyen rendkívüli eszközökkel lehetne eredményesen harcolni a drágaság ellen.

Kis Flórián

A vojvodinai munkásság 1939-ben.

1. Az összes alkalmazott munkások száma (földmunkások nélkül)

Vojvodinában	Jugoszláviában
118.724	868.494

2. A munkásság összetétele termelési csoportok szerint %-ban.

	Vojvodina	Jugoszlávia
a) ipar, gyáripár bányászat, közlekedés:	66,6	72,5
b) kereskedelem, bankok, szabad foglalkozások, egyéb hivatalok:	17,8	15,5
c) egészségügy, vendéglők, háztartás:	15,6	12,0

3 A munkásság összetétele iparágak szerint

Iparág	munkások száma	0/0	0/0*
a) 1. közlekedés	14.453	12,2	12,2
2. szövő ipar	11.317	9,6	17,9
3. élelmezés	10.840	9,2	25,9

* Jugoszláviából Vojvodinára eső

4. vas és fém	8,94	6,9	12,7
5. építészet	7.256	6,2	9,8
6. ruházkodás	6.880	5,8	25,3
7. fa	5.074	4,3	27,9
8. kő	4.846	4,0	16,8
9. bőr	3.798	3,3	13,2
10. erdő	1.525	1,2	3,0
11. villamosság	1.087	0,9	13,1
12. nyomda	1.078	0,9	15,7
13. vegyipar	923	0,8	6,1
14. dohány	246	0,2	1,5
15. papír	155	0,1	3,0
16. egyéb	1.167	1,0	1,8
összesen	78.829	66,6	12,5
b) 1. kereskedelem	10.861	9,1	16,2
2. közhivatalok	7.245	6,1	19,6
3. bankok, szabad foglalkozások	3.146	2,6	10,2
összesen	21.252	17,8	15,7
c) 1. háztartás	12.354	10,4	19,5
2. egészségügy	3.695	3,1	21,6
3. szálloda, vendéglő	2.594	2,1	10,7
összesen	18.643	15,6	17,9
mindhárom csoport			
összesen	118.724	100,0	13,6

Az alkalmazottak száma; nemek szerinti megoszlása és a bérvizonyok a vojvodinai Munkásbiztosító pénztárak területén (vasutasok és földmunkások nélkül)

a) az alkalmazottak száma

	férfiak	%	nők	%	összesen	%
Noviszád	25.781	74.1	9.030	25.9	34.811	100.0
Petrovgrád	19.800	74.8	6.684	25.2	26.484	100.0
Sombor	15.693	69.2	6.996	30.8	22.465	100.0
Szubotica	14.995	65.9	7.745	34.1	22.740	100.0
Vojvodina	76.269	71.5	30.455	28.5	106.724	100.0

b.) az átlagos munkabérek

	férfi	nő	átlag	Szombor	20.80	15.08	19.04
Noviszád	22.84	16.13	21.10	Szubotica	20.88	13.95	18.52
Petrovgrád	19.95	14.44	18.56	Vojvodina	21.26	15.00	19.48

c.)

	Vojvodina	Jugoszlávia
egy nani átlag bér	19.48	24.28
egy évi össz bér	623,762.550.—	5.309.350.296.—

5. a) a munkásság nemek szerinti összetétele iparáganként %-ban (vasutasok és földmunkások nélkül)

	férfiak	nők	2. egészségügy	78.9	21.1
a 1. közlekedés	90.5	9.5	3. szálloda —		
2. szövőipar	47.4	52.6	vendéglő	63.2	36.8
3. élelmezés	90.7	9.3	b) a nők megoszlása foglalkozási áganként		
4. vas és fém	92.0	8.0	össz.	%	
5. építészet	99.0	1.0	1. háztartás	11.695	37.3
6. ruházkodás	56.3	43.7	2. szövőipar	5.954	19.9
7. fa és erdő	91.0	9.0	3. ruházkodás	3.011	10.0
8. kő	83.0	17.0	4. kereskedelem	1.743	5.9
9. bőr	89.3	10.7	5. élelmezés	1.015	3.4
10. villamosság	96.6	3.4	6. vendéglő	956	3.2
11 nyomda	63.9	36.1	7. kő	824	2.8
12 vegyipar	72.3	27.7	8. bankok, szabad foglalkozások	790	2.7
13. egyéb	69.5	30.5	9. egészségügy	783	2.7
b) 1. kereskedelem	84.0	16.0	10. vas és fém	653	2.1
2. közhivatalok	93.4	6.6	11. fa és erdő	595	1.9
3. bankok, szabad foglalkozások	74.5	25.5	12. egyéb	2.436	8.1
c) 1. háztartás	5.5	94.5			

6. a munkásság megoszlása bér csoportonként %-ban

	11.60-ig	11.61—20	20.01—34	34.01—48	48-on fölül	összesen
férfiak	27.0	21.0	30.1	12.9	9.0	100.0
nők	15.3	67.5	14.0	2.2	1.0	100.0
átlag	22.4	37.4	24.9	9.3	6.0	100.0

Egy rajztömb margójára

Minden, a természettől eltérő festészet izmus felesleges voltára, de a naturalisztikus irány szükségességére és hasznosságára mutatnak azok a rajzok, amiket Andrejevics Kun most tömbbe gyűjtve adott ki. Nézem, lapozgatom a rajzokat. Szavakkal akarom kitűzdelni. Nehezemre esik, hisz a képekhez felesleges minden szó, mert a vonalak, a formák beszélnek: szétzúzott vágyakról, emberi igazságtalanságokról, s mindenről, ami emberi szenvedés. „Ráeszmélést követelő” en markolják meg lelkiismeretünket e képek s igazolják, hogy a festészetet, szobrászatot nem lehet a társadalmi élet közösségéből kizárni, s nem tilos, hogy a képnek, szobornak lelke, mondanivalója legyen.

Egyik rajzán, a „Búcsún” óriási kéz nehezedik a törékeny, keskeny vállú anyára. Eitűlzott méretei a kéznek így éreztetik azt, hogy az anya, a gyermek védtelenül maradnak, az apa elmegy és keze, mely talán utoljára érinti őket, a védő, a kenyeret teremtő munkáskéz: hatalmas. E rajz vizuális élmény szülöttje, határtalan egyszerűséggel van előadva. Ami jellemző, ami értelmet ad a vonalnak, az ki van hangsúlyozva, ami zavarná a rajzok hatását, a ceremóniás, kínos részletesség. — ezen átfut. E vonalak vezetik a szemünket. Hol elfinomodva, hol megvastagodva, hogy megdöbentsen, rámutasson, kihangsúlyozzon. Egy másik rajzán házcsoportot látunk. Nem az uccáról, nem azt látjuk, amit kifelé mutatnak, ahol megszelt falak és tisztított ablakok vannak, hanem ami mögött feltehető: a nyomorúság.

Ez a valóságot ábrázolás jellemzi és jelenti a szépet Andrejevics Kun minden rajzán. E rajzok igaz-

zolják azt, hogy a festőt, szobrászt nemcsak a valór, szín, forma izgatja, ha dolgozik; mert nem mérő véletlen, hogy a vadászó Diana pajkos örömet, formáinak szépségét, vagy pedig egy, a munkája fölé görnyedő embert ábrázol.

Biztos az, hogy ha csak a kép, vagy szobor tárgyát nézzük, akkor ez művészletlen szempont — hisz a képet festik, a szobrot mintázzák és eközben lelki processzusok egész sora áll elő. Különböző karakterű, izlésű, temperamentumú művészek különböző módon varázsolják elénk alkotásaikat. A nagy festőzséniket jellemzi az, hogy egyéniségükön keresztül látják a természetet. Egyik a vonal, másik a szín, harmadik a mozgásban tár elénk egyénien újat, eddig ismeretlent. Egy Rembrandot, vagy Michelangelot, Velazquezt első pillantásra felismerünk, még a rosszul sikerült reprodukciókon is. De nem alkotásaik tárgyától, hanem arról, ahogy más és másként alakították a természetet, soha nem rugaszködve el a valóság ábrázolásától. Rembrandt és Van Gogh, mindkettő nagy festőzsének. Ilven nagy a különbség abban is, ahogy a természet jelenségeit átalakítják vásznaikon. Rembrandt himnuszt zeng a szenvedő, küzdő emberről. Érzésektől viharzó hatalmas lelke zúg az odavetett, szaggatott vonalakban. Női aktja nem karcsu, nem buja és mégis a szépség koronája, mert igaz, valóságos, naturalisztikus. Van Gogh z emberek igazságtalanságától menekülő exaltált lélek. Az ő képen süt a nap, ragyognak a színek, de ismeretlen félelem nyomja el örömlenket a napsütötte színek pompájában ragyogó táikép láttán.

Példaképpen említettem csak néhány szóval ezeket, de igazolásául

annak, hogy a művész munkájával akarva, nem akarva vallomást tesz, állásfoglalást önmagáról és mindenről. Tehát nem mindegy, hogyan festünk, mintázunk, de az sem mindegy, hogy mit. Mert lehetetlenség, hogy valaki kiragadja magát korából. Rembrandt a bibliát festette és igazságot követelt. Goya minden ecsetvonásban a körülötte történő eseményeket tárja elénk. Domier-ről azt mondják, hogy rajzaiban jobban fel lehet ismerni a kort, mint az akkori írók könyveiből.

Amint látjuk a festészetet, szobrászatot nem lehet kizárni a társadalmi közösségből — a művész is hozzászólnak az élet problémáihoz.

Ezzel azonban nem akarjuk azt mondani, hogy az ügyes téma feleslegessé teszi az artistikus erényt. És ugyanekkor idézem Rodint: „Azok a legtisztább remekművek, melyekben semmi kifejezéstelen forma-, szín-, vonal-hibát nem lehet találni, de amelyekben minden, feltétlenül minden gondolat és lélekkel oldódik fel.”

Amit világosan kiérzünk egy festményből, vagy szoborból, az a művész akaratából került bele. Rembrandt, hogy gonodolatait kifejezhesse orientális modelleket fantasztikus ruhákba öltöztetett, tudósokat, öreg megtört koldúsokat festett. Egy szép tájkép nem csak kellemes érzelmek keltésével hat, de azokkal az eszmékkel is, melyeket ébreszt. A színek és vonalak, melyek rajtuk láthatók, önmagukban még nem hatáskeltők, de hatnak mély jelentőségük miatt mely hozzájuk fűződik. Corot tájképjein nemcsak a perspektíva, a kolorit, a völgy lankája, a víz tükrre hat, hanem az, hogy az ő fáinak koronában, rétei fűvén, tavai tükrében, mindenütt jóságot látott.

Ezekből láthatjuk, hogy a művész számára a természet ezer és ezer formában nyilvánul meg. A természetben minden jellemző. Czanne egy csendelőte, ahol ültökopott asztalon egy kés, üres csésze, néhány gyümölcs van, érzése-

ket fakaszt bennünk, gondolkodásra készítenek. Egy kézmozdulatról, egy fej tartásából, a test hajlásából nem vagyunk-e kénytelenek következtetni az ember lelkében lejátszódó eseményre? „A művésznek a vonal, forma, szín eszköz, hogy az érzelmeknek kifejlődéséhez adjon ürügyet.” Rodin ezeket mondja Michelangelóról: „Rajzainak nem a vonalát és nem is rész-rövidítéseit és tudós anatómiáját kell megcsodálni, hanem a bennük zuglóldó titáni kétségbeesést. — Ujászói, akik az ő lelke nélkül csak a perspektívát és az anatómiát festették — nevétségesek”.

Tehát minden rajznak, színösszerakásnak valami jelentősége van, mely nélkül semmi szépsége nincs. Kétségtelen, hogy a mesteresség csak eszköz, de az a művész, aki elhanyagolja nem érheti el célját, hogy az érzelmet az eszmét tolmácsolja. Ha a rajz hibás, a színek hamisak a leghatalmasabb felindulás sem fejezheti ki magát. Ha egy kép, vagy szobor magával ragadja a szemlélőt, akkor a rajz, szín tökéletes. Ezért a nagy mesterek alkotásain nem csak tehnikát látunk hanem a természet jellemzésében rejllő igazságot.

Befejezésül még azt, hogy amit e cikkben csak részlegesen említettem igazolásul szántam annak, hogy a különböző festészeti irányokba tévedt irányok, mint társadalmi jelenség érthetők, de nem mint művészet. Az igazi művész számára a természet örök zsákmanya és hálátlan az, aki úgy gondolja, hogy mellőzhető.

Visszatérve Andrejevics Kun rajzaihoz, megállapíthatjuk, hogy a rajzok magukban rejtik az érdeklődéskeltés minden eszközét. Érthetők, mozgásba hozzák képzeletünket, hirdetik az emberi szeretet hiánvát. Andrejevics Kun lelke egész hevével csung a szegény emberek szomorú tragédiáin. Művészete nem az anyagi gazdaság dísze, hanem minden népek nyelvén szól. Olvan szó ez, amely a hecsületes ember szívét ösztönzi, a hűnösét menekülésre készítenek.

A képzőművészetek eddigi történetéből tudhatjuk, hogy mestereik nemzedéküket céllal a jóért és szépért való eszmékkel ajándékozták meg. Ez a művészet hasznosága és nem az, hogy a lakásban, mint bútordarab szerepeljen, vagy a kereskedelem árujává váljék.

Harsányi Béla

JÓZSEF ATTILA ÉLETE

Soha még költő igazóbb jelszót nem tett fel versei élére, mint József Attila: „Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni, ott kell annak megtanulni, hogyan kell a dudát fújni.”

Dudás! Mit jelentett ez a fogalom József Attilának, akit a ferencvárosi proletár bárkaszárnya, az ócsói ostorcsapások, a tehénpályaudvarok téhervonatai, a méhrákban pusztuló anya, 33 éves életének minden halálos napja és órája vonzotta-taszította, az utolsó menedékig: a szerelemig és tébolyig, hogy egy lángész értelme benne kutassa, a Krisztusi élet határáig, a „dudás”-i élet tikát: a pokolrajutást. Mintha ő írta volna és mintha tudta volna! Ez lesz a sorsa: aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni. Hát ment, egészen a pokolig, a szárszói téhervonat kattogó kérékei alá. Ha már más út nem maradt!

A kívül-belül leleselkedő halál elől menekült József Attila átkozott költő volt. „Elhatároztam, hogy átkozott leszek”, írta. De miért kell egy költőnek, a legnagyobbak, az átkozottak útját járni, mindig a katakombák között, míg végre a világos értelem is a katakombák penészes kútjába hull.

József Jolán, az Attila gyermekkori versének **Jocója** megírta most a legszebb magyar proletárversek írójának életét, s mi ebben a könyvben a szárszói halállal való kérdésekre vártuk a választ, hogy megmondja, hogyan ment József Attila a poklokra, a testi élet miféle rejtelmét rejtették a költőt az elborult lélek zugaiba.

Nagyon fáj ez a könyv. Hiszen

most nincsenek **Kulstenjel** a magyar költők életének, hogy menthetlenül börtönben sirjon egy magyar költő szíve. Az orvostudomány megállapította a tragikus költőről, mikor már egész valójával „kancsított”, mikor könnyek között feküdt elegáns szanatórium kórtermében. — megállapította, — hogy súlyos diszpozíciók ülték meg József Attila lelkivilágát és az elmébej jelentkezése előtt, a versek szokatlan képei már utalnak az „ólálkodó semmi” jelenlétére. Fogadjuk el az elemező orvostudomány jelentését a költő életéről és betegségéről, de vajjon felmentést kap-e a társadalom, amely csak akkor adott Siesta-szanatóriumot az élő magyar költők legeredetibb tehetségének, amikor már menthetetlen volt.

Egy élet borzalmai! Ilyen rémregényszerű címet adhatott volna a nővér a költő életéről írott könyvének. S nem írta volna rosszul. „Ez az én bajom hogy ez az én életem” — vallotta egyszer Attila Móricz Zsigmondnak. Az élete — az volt a baja. Ami a szegények menedék helyén ellopt hűdeg káposzta és a Siesta-szanatórium között eltöltött élet árán egy lángész értelme számára megvilágosult: „a véges végtelen”. És végtelen ellentét: a termelési erők odakint és az ösztönök idebent. Ez a kettősség — József Attila élete. Az az áthidalhatatlanság, az utólérhetetlenség, a **szegényletes élet**: a jelen társadalmának rémregényszerű betegsége. Hogy ő egyéni életében, függetlenül társadalmi helyzetétől, eljutott volna a szárszói sínek borzalmáig? Lehet, így vigasztal az orvos is, de vajjon mi határozta meg József Attila egyedül lehetséges egyéni életét, ha nem az a társadalom, amely „a baloldali” költőt és mindig csak ezt és nem a Költőt, függetlenül társadalmi szemléletétől nézte. Mennyi minden van bezárva egy József Attila szívébe! Ki tudja megmondani és lemérni, mi motoszkált benne, amikor a ferencvárosi rakodó pályaudvaron őgyelgett és leste, ho-

gyan null a kocsikról a fa, Héesett, mint nagy darab kő, a valóság. Amikor a valóság tudatossá lett benne, értelme keresni kezdte és felhozta, emlékei lerakódott párnái alól (mint a gyermek a játékszert, este ha lefekszik), a valóság összetevő elemeit. Versei talve vannak a gyermekkor lelki-
testi nyomorának romjaival. A költött versek világa: a tudatosított valóság. És ez a tudatosított valóság a költött versek légkosarában taszította túl az értelmén. Mert az értelem nem bírta el a próbát.

József Jolánnak hálás lesz egykor a magyar irodalomtörténet, mert hűséges, szerető, lelkiismeretes és a nagy vallomástevők hite és igazmondása csendül fel könyvében. Valóban grandiózus alkotás a József Jolán könyve. Mint lélekrajz, mint egy költői ámokfutás ziháló, zokogó jellemzése, oly megragadó, szinte hihetetlen, hogy első könyve lenne írójának. Talán csak a testvéri kegyelet és hála adott sokszor túlvilágian éles, fájdalmas, világos kifejezéseket a nővér tollára, hogy felmutassa a csodálatos fiút, a csodálatos embert, a pokol tornácain tá-molygó költőt.

Akik távol voltunk József Attila életétől, talán meglepődünk azon, hogy József Jolán szavai nagyobb erővel érik azokat, akik a költő barátai voltak s nem szerették oly „szilajon”, mint kellett volna. Úgy tűnik néha, hogy József Jolán az Attilát ért sérelmek mérlegelésénél több vigasztaló obulust dob a költőtől távolállók és szembenállók tányérjára, mint a baráti korre, amely legalább utolsó éveiben a költő mellé állt, ha másként nem, de legalább a költői magatartás és veleérzés vonalán és ki is tartott vele abban a harcban, amelyet Attiláért is vívtak a szép szó, mint érv, a meggyőzés, az emberi érdekek kölcsönös elismerése érdekében.

A magyar irodalomtörténet belső ügye és egy szebb nemzedék feladata lesz eldönteni, ki érdemli a bírálóat súlyosabb tollát, a

barát-e akinek barátabbának kellett volna lenni, vagy aki idegen volt, ha nem is éppen ellenség. József Jolántól várjuk a további üzeneteket a magyar proletariátus igazi, nagy költőjéről, a titkokról, amelyek Attilát és világát elnyeltek.

Fekete Béla

VOLGA VOLGA . . .

Egy beográdi mozgóképszínház egész csomó további szovjetfilm hozását hirdeti meg a már hetek óta látható Volga Volga . . . szüneti reklámjai közt. Ez a jókedvű film kiválóan alkalmas izeltő bevezetőül a sorozathoz, mert oly pehelykönnyedén akar és tud a közönséghez szólni, mint amilyen szóhoz ez már a hagyományoktól szoktatva van, mintha ezt mondaná: látod, tudunk mi is neked örömet szerezni problémákbátórés és izgalmak nélkül; vedd át ezt a jókedvet könnyű szívet, ami bennünket áthat. A film „meséjével” hamar végezhetnénk; de ugyan ki tudja, hogy az ilyen műfajnak, ilyen garabonciás-jókedvű filmbohóságnak mi a tulajdonképeni tartama és mik a részletei? Minden fontos benne, a laza körvonal épügy, mint a fura helyzetek és csoportok: egy roppant nagy világ meglepő, felvillanó cserepekben bemutatva.

Az **Önio** nagy tömegének van egy (viszonylagosan) „isténháta-mögötti” zuga, melyet még nem kapott fel az indusztrializáció szélvészé, amolyan idillikus helyecske, ahol persze van villanyvilágítás, meg telefon is, mert a közös áldásból még a legkisebbre is jut valami, csakhát ott ezek a vívmányok és komfortok az életnek nem nélkülözhetetlen fontos-ságú összetevő részei, hanem ráadásai, melyeket az ember azért használ, hogy szörnyen örüljön neki, hogy mutassa, hogy nekünk is van ilyen, mi is „modernek” vagyunk. Így például a helység „feje” sürgősen letelefonál a községi vízfordónak (aki járművével egyben a hivatalos személyszállít-

tő közeg is) de a régimódi kocsis „süket“ a telefonkagylónál és sokkal jobban érti mit akarnak tőle ha a „főnök“ a — különben mindjárt a szomszédságában levő — hivatala erkélyéről leordítja mondanivalóját. A helységet főleg balalajka készítő kisiparosok lakják, persze szövetkezetbe tömörülve. Eppen a szövetkezetnek igazgatója ez a „főnök“ aki izgatottan és ordítózza váltogatja a balkont a telefontal és viszont, hogy sürgősen mozgásba hozza a községi kocsi, mert sürgőnnyel meghívták a moszkvai zenei olimpiára. A táviratban az is áll, hogy a helység valamennyi zenei tehetségét hozza magával. De az igazgató, a maradi bürokrata, akinek minden vágya, hogy egyszer Moszkvába kerüljön, (a komikumnak verseny nélküli forrása a maradiság abban a világban) aki azt tartja, hogy irnokán és néhány hivatásos zenészen kívül nincs tehetség náluk, mert „nem lehet tehetség az, aki tíz-húsz évig zeneiskolába nem járt.“ Ebből támad az összeütközés, mert a helység minden tagja duzzadó tehetséget érez vagy a hangszalaiban vagy valamely hangszer kezelésében. Felbűjtjük a fiatal postásnő (postáskisasszony, mondanók mi joggal, igen helyes nő) aki műkedvelő voltához képest persze feltűnő bravurosan énekel — mintahogy ez a mesékben, bohóságokban, operettekben szokásos — sőt még különböző dalokat is komponál, melyeket az egész falu énekel. Mindezt be akarják mutatni az olimpiádon. Minthogy az igazgató hajthatatlan, ahová lép, majd ahová menekül, megmozdul a hely apraja nagyja, velük a hangszerek, fűző és egyéb eszközök, mindennemű tárgyak és szerzőszámok: mintegy leshelelvől táncra kiperdül groteszkül fenvegetve körül fog, szökken, zörren, cseng és danál minden és garabonciás lendülettel, pokoli szinte lüdbörzött komikummal kimuzsikálják, kiüldözik a faluból az olimpiára távozót — a film zseniálisan sikerült része ez — hogy ráolvassák

tehetségüket. Az otthonhagyottak módját találják arra, hogy a hajón utazó igazgatót utolérjék. Megkezdődik a verseny „életre-halálra“. A műkedvelők nevetéséges vitorlásan startolnak, de ők a felszabadult fiatal erő, mely a jövő így is úgy is; talpraesettek ők, akadályt nem ismernek soha sem csüggedők. A maradiság, a „szerezett jogok“ tartóinak hajója megrozoga, csak kifelé imponáló, de már érintésre is omladozó; nem bírja a verseny túlfűtését, a minden porcájából tóduló füstfelhő fojtogatkan beburkolja, de nem hajtja. „Hajts, mert még elhagynak hennünket az autodidakták“ üvölti parancsát a kormányos fűcsövébe magánkiül a füsttől dudokló igazgató és nem veszi észre, hogy a vezetékeről levált szócsón keresztül a semmibe kiált. A Volgán, melyen hatalmas, modern hajók húznak el mellettük (a még meglevő ócskaság és a büszke legidőszerebb építmények szembeállítására sajátos szovjet orosz humor forrása) össze-vissza dobálja őket a bohózatú végzet, melynek szeszélyei és útjai között ki tudna, és ki érezne kedvet eligazodni. Fő az, hogy a szép postásnő a hajón egy új dalt szerz, mellyel — a nem hivatásosak dicsőségére — ő nyeri el az olimpiád nagydíját, míg a maradi szakemberről kiderül, hogy édeskeveset ért a tulajdonképeni zenéhez, ő csak balalajakészítő, azon túl pedig közönséges bürokrata. Az élethez természetesen hozzátartozik a szerelem is. (A postásnő, mondtuk, helyes teremtés, az irnok pedig fiatalember.) A film egy óvában hozott hosszú, demonstratív csókkal kezdődik, széles publikum előtt. A postásnő fülig szerelmes az irnokba, aki „zeneakadémián tanult“ „tehetséges“ zenész. De! . . . Minden szerelem mellett majdnem kikaparja a fiatalember szemét, amint ez zenei képességéről nem akar tudomást venni és kineveti becsúgyát. Szó sem lehet arról, hogy alávesse magát férfi-elfogultságának. Arrafejé nem hagyják magukat a nők: pontot tesznek a

szerelem után, amint veszélyben a tehetség érvényesülése. Csak a végén. — a burleszki logika parancsára — az olimpiád elnökségének asztala alá kuporodva találkozik ismét a most már győztes lány és konkurrensa egy forró szobában, fel is borítva mindenes-tül asztalt, magy díjat, bizottságot. **Finále:** az egész olimpiád éneklő Stréjlka, a postáslány dalát, a Volga Volgát — és a sok felnőtt harsogó énekét egy kisfiú-karmester vezényli teljes komolysággal és felkészültséggel mint-hogy a helyszínen ügylátszik ő ért ehhez a legjobbban. Ennyi a gyerek helyzetéről az Únióban.

Ezzel a minden drámai feszültséget és problematikát kerülő képsorozattal kitűnően hozták ki a film megalkotói e játékos jelenetek világának levegőjét, központi érzését: a könnyűszívű, szorongás nélküli derűt, mely csak a jó úton haladóké, a veszedelmes bozótól már régen kijutottaké. Meghagyván a játékot játéknak könnyedén csak a léggözt adják; a versengő, gigantikus építés, melyet ez a légkör környez, csak távol vonatkozásokban van meg benne, csak sejtítően a hajlandóságokban, a rátermettségben, vagy például egy hatalmas pépkocsi-szériában, mely a gyárból kikerülve azon frissen és színesen szikrázón úszik egy Volga-dereglvén. Értsd: a nagy energia most pihenőn van, tréfál, hancúzlik, ironizál.

Formai szempontból a film megalkotói az orosz színpad és balett realizisztikus, festői és szerkesztői eredményein kívül az operett és a filmburleszk már hagyományá vált hatóelemeit is felhasználták. Az operett — a polgári értelemben elléhasodott vígopera — stílusa módjával alkalmazva alkalmas bizonyos érzelmes pillanatok — mert hát el is lágyul néha az ember — ironikus árnyalatú ábrázolására. De mi a szerepe a filmburleszkeknek, a torz balkezesség és a kimos nevetőgörcs e sajtóosan amerikai műfajának egy szovjetfilmben? A filmburleszk az amerikai filmszellem úgyszólván klasszikus

terméke, mert végre adekvát kifejezése annak a világnak, melyben mindent a feje tetejére állítottak. Szükségszerűen termeli ki magából ez a „rend“, hogy tükrében egyszer jól megsejmelje magát, felordítson — vagy más szóval görcsös hahotára fakadjon (mely nem a jó érzés kifejezése). Pojácakönyből-vigyorból-bravúrból szűrt hasonmás ez, ahol a kényszerűn agyafűrt, kokleri gesztus csak növeli a lét veszedelmét, míg egy balkörmű mozdulattal egyenesen a szerencse ölébe hullhat az ember, ami mindegy, mert baj és szerencse öreg összejátékszók, akik változtatják egymást. Így a kicsavart láb és fej a normális, mert hogy mi az egyenes, arról meggyőződni nincs idő a filmüldözés szokai tempójában. De ha a filmburleszk ezt a világot jelenti, mit keres tulajdonképpen abban a világban, ahol a fejről a talpra van állítva minden. **Formailag:** lidérces emlék, melytől már nem kell félni, de amelynek nyelvén, tempójában játszva, bizonyos hatásokat lehet elérni. Azonban a forma szerepe vagyis amit kifejez, teljesen megváltozott. Kritika most is, önkritika, de nem reménytelen, hanem aktív. A hirtelen névös, a csudás arányú és gyorsaságú építés velejárója, hogy büszke teljesítmények oldalán helyenként ottfelejtkezett (helyet és használatot követelvén) a múltnak egy-egy kezdetlegessége, árnyéka: a barbár korba visszanyúló, vagy szerény kezlet, feloszlani nem akaró intézmény, makacs szokás, maradiság. Ezek a máshol eleve Nagytiszteletűek e film hazájában bizony nem a kultusz és megőrzés, nem a restauráció tárgyai, hanem a csendes, ötletes, vagy erélyesebb gúny — mindenesetre mélységesen emberséges, mert mindenkin segíteni akaró. Így került a hátramaradottság többek között a film kritikai színpadára is, mint filmburleszk: mint nagyon-nagyon nevetéses, de lehetőségeivel minden ide-oda pofozás mellett mégis kissé borzongató jelenség.

(sz. gy.)

Kiadóhivatali hír

Munkatársunk, *Laták István* ezúton közli előfizetőivel, hogy **V A S Á R** c. könyve technikai akadályok miatt késett, de az ősz folyamán elkészül.

A HID ELŐFIZETÉSI DIJA :

Jugoszláviában:

Egy évre 50.—, félévre 26.—, negyedévre 14.— dinár.
Egyes szám ára 5 dinár.

Magyarországon:

Egy évre 7.—, félévre 3.75, negyedévre 2.— pengő.
Egyes szám ára 60 fillér.

*Befizető lapunk üres tuloldalán kérjük fel-
tüntetni a küldött összeg rendeltetését*

A HID 58.297 sz. postatakarékpénztári csekkszámlijára küldje
előfizetését a mellékelt befizetési lapon!

*Az elmaradt előfizetési díjak a lapot és előfizetőinket egyfor-
mán terhelik. Ezért lejáratkor azonnal újítsa meg előfizetését!*

*Kéziratokat csak a portó előzetes beküldése mellett küldünk
vissza. Csak teljes névvel és címmel ellátott kéziratokat ve-
szünk figyelembe. Lapunkban megjelent minden egyes cikkért
írója felelős. Levelek és kéziratok Administracija i redak-
cija HID Subotica, pošt. fah 88. címre küldendők.*

„HID“ literarni časopis, izlazi jedanput mesečno.

Odgovorni urednik i izdavač: *Mayer Ottmar*, Subotica,

Zmaj Jovina 2.